

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Bakalářská práce

2015

Lucie Jonášová

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

Rodina jako „průchozí“ instituce

Bakalářská práce

Autor: Lucie Jonášová

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Martina Macková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Lucie Jonášová

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název závěrečné práce: Rodina jako „průchozí“ instituce

Název závěrečné práce AJ: Family as a Pass-through Institution

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Hlavním cílem práce je charakterizovat proměny rodinného života ve vazbě na postupující individualizaci společnosti. Teoretická část práce se bude věnovat rozpracování pojmu rodina jako „průchozí“ instituce, jakožto projevu krize tradičního pojetí rodiny. Pozornost bude věnována proměnám rodinného života v souvislosti s individualizací společnosti. Praktická část bude zaměřena na výzkum mezi adolescentní populací, předměty sledování budou především transgenerační předávání hodnot spjatých s rodinou a vize mladých lidí o svém budoucím rodinném životě. Předpokládanými výzkumnými metodami jsou analýza, indukce, komparace a syntéza. Výzkumnou technikou je dotazník. Základní literatura: BECK, Ulrich. Riziková společnost. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství Slon, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6. KELLER, Jan. Soumrak sociálního státu. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství Slon, 2005. 158 s. ISBN 80-86429-41-5. SULLEROTOVÁ E., Krize rodiny. Praha: Karolinum, 1998 - 61 s. ISBN 80-7184-647-3

Garantující pracoviště: Oddělení sociální práce a sociální politiky, Ústav sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Martina Macková, Ph.D.

Konzultant:

Oponent: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 2. 2. 2012

Datum odevzdání závěrečné práce: 27. 3. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 20. března 2015

.....
Lucie Jonášová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat zesnulému panu PhDr. Josefu Zitovi, Ph. D., s nímž jsem bohužel již neměla možnost tuto práci dokončit. Dále pak paní doktorce, Mgr. Martině Mackové, Ph.D., která vedení práce po jeho úmrtí laskavě převzala. Děkuji za jejich odborné vedení práce, konzultace, za rady a připomínky.

Abstrakt

JONÁŠOVÁ, Lucie. *Rodina jako „průchozí“ instituce*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: Martina Macková.

Stěžejním tématem práce je pohled na rodinu v kontextu individualizace společnosti. Hlavním cílem je charakterizovat proměny rodinného života ve vazbě na postupující individualizaci společnosti. Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, na část teoretickou a praktickou.

Teoretická část ve své první kapitole objasňuje zásadní pojmy celé práce. Je zde definován i proces individualizace, kterému je věnována celá další kapitola. Třetí kapitola věnuje pozornost již samotné otázce rodiny v souvislostech individualizačních proměn společnosti. Historický vhléd nastiňuje transformaci, jíž instituce rodiny prošla směrem ke své postmoderní podobě. Postmoderní podoba rodiny úzce souvisí s pojmem „průchozí instituce“, který je součástí názvu bakalářské práce. V rámci nárůstu „průchozího“ charakteru rodiny je pozornost také věnována rozvodu. Na rozvod je zde nahlíženo z pohledu jeho působení na děti a jeho možné mezigenerační dopady.

Praktická část bakalářské práce je zaměřena na zjištění představ mladých lidí o svém budoucím rodinném životě a zmapování transgeneračního působení rodiny. Navazuje tak tedy na závěrečné podkapitoly teoretické části. Hlavní výzkumný cíl je rozdělen do dvou dílčích. První dílčí výzkumný cíl zkoumá představy o konkrétní podobě představ respondentů o svém budoucím rodinném životě. Druhý dílčí cíl je orientován na postoje respondentů k formálním aspektům rodiny – manželství a rozvodu. Oba dílčí cíle reflektují zkoumanou tematiku v kontextu působení orientační rodiny.

Klíčová slova: rodina, individualizace, společnost, proměny rodinného života

Abstract

JONÁŠOVÁ, Lucie. *Family as a „Pass-through“ Institution*. Hradec Králové, 2015. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové. Leader of the Bachelor Degree Thesis: Martina Macková.

The main theme of this thesis is to look at families in the context of individualization of society. The main objective is to characterize the transformation of family life in relation to the ongoing society individualization. The thesis is divided into two parts, the theoretical and practical part.

Theoretical part in its first chapter explains the fundamental terms of the whole thesis. Here is also defined the process of individualization, to which is entirely devoted the next chapter. The third chapter pays attention to the question of the family itself in the context of individualization transformation of society. Historical insight outlines the transformation that the family has gone through toward their postmodernist form. Postmodernist form of the family is closely related to the concept of "pass-through institution", which is part of the title of the thesis. Within increase in "pass-through" nature of the family, attention is also paid to the divorce. Divorce is being viewed in terms of its effects on children and their possible intergenerational impact.

The practical part of this bachelor thesis focuses on finding ideas of young people about their future family life and mapping of transgenerational impact of the family. It connects on the final subsections of the theoretical part. The main research target is divided into two component parts. First partial research objective examines ideas of a particular form of respondents' ideas about their future family life. The second sub-goal is focused on respondents' attitudes towards formal aspects of the family - marriage and divorce. Both partial objectives reflect researched topic in the context of the effect of orientation family.

Keywords: family, individualization, society, family life transformations

Obsah

Úvod.....	10
1 Vymezení základních pojmů	12
1.1 Instituce	12
1.2 Rodina.....	12
1.3 Krize	13
1.4 Individualizace	14
2 Proces individualizace společnosti a jeho vliv na uspořádání instituce rodiny	16
2.1 Kořeny individualizace.....	16
2.2 Vývoj společnosti v rozmachu individualizace	17
3 Rodina a proměny rodinného života	19
3.1 Vývoj lidské rodiny	19
3.1.1 Základní etapy v průběhu dějin.....	19
3.1.2 Tradiční, moderní a postmoderní rodina	20
3.1.3 Rodina konstanta společnosti?	21
3.2 Typologie rodin	22
3.3 Funkce rodiny	24
3.4 Klesající stabilita rodiny a její alternativy	27
3.4.1 Rodina jako průchozí instituce – rostoucí křehkost rodiny	27
3.4.2 Vybrané formy (ne)partnerského způsobu života	28
3.5 Rozvod a jeho dopady na životní dráhu dětí	31
3.5.1 Dopady rozvodu rodičů na život a životní strategie jejich dětí	32
3.5.2 Rizikové sociální a ekonomické faktory manželské nestability dětí z neúplných rodin	33
3.6 Perspektiva instituce manželství.....	36
Shrnutí teoretické části	38

4	Příprava a realizace výzkumného šetření	39
4.1	Formulace hlavního a dílčích cílů	39
4.2	Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek	40
4.3	Druh výzkumu	41
4.4	Zvolené výzkumné metody a techniky	41
4.5	Výzkumný vzorek	42
4.6	Popis průběhu sběru dat.....	43
4.7	Rizika výzkumu.....	43
5	Analýza a interpretace dat	44
5.1	Identifikační otázky	44
5.2	DC 1 : Zjistit představy mladých lidí ve věku 11-22 let o jejich budoucím partnerském a rodičovském životě v souvislosti s transgeneračním působením orientační rodiny.....	47
5.3	DC 2 : Zjistit postoje mladých lidí ve věku 11-22 let k otázce manželství a rozvodu v souvislosti vlivu orientační rodiny	55
	Shrnutí praktické části.....	60
	Závěr.....	61
	Seznam studijních zdrojů	63
	Seznam grafů	66
	Seznam tabulek.....	67
	Seznam obrázků	68
	Seznam příloh	68

Úvod

Jak již sám název předesílá, tato bakalářská práce bude věnována tématice rodiny. Hlavním impulzem ke zvolení uvedeného tématu je skutečnost, že rodinu vnímám jako něco pro lidský život zcela zásadního, jako něco, co se dotýká každého z nás. Nelze přehlédnout, jakých změn současná podoba rodiny doznává, jaké její alternativy se ve společnosti objevují. Nelze přehlédnout, kterak rodinný institut nabývá na své křehkosti. Z důvodu aktuálnosti a nárůstu fenoménu flexibilizace rodiny bych se mu ráda ve své práci věnovala.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Hlavním cílem teoretického oddílu práce je charakterizovat proměny rodinného života ve vazbě na postupující individualizaci společnosti.

Cílem první kapitoly teoretické práce je objasnění některých základních, stěžejních pojmů, které se dále v textu často vyskytují a které považuji za vhodné významově vymezit. Jsou jimi: rodina, krize, instituce a individualizace. U jednotlivých výrazů je uvedeno vícero definic dle interpretačního pojetí různých autorů pro možnost porovnání či doplnění.

Poté, co první kapitola definuje některé stěžejní pojmy, druhá kapitola je věnována blíže jednomu z nich – individualizaci. Jelikož se domnívám, že proces individualizace je úzce spjat s proměnami společnosti a následně i rodiny, druhá kapitola má za cíl přiblížit individualizaci z historického hlediska do jejich kořenů a tendencí, které s sebou přinesla.

Třetí kapitola teoretické části je již zaměřena na samotné jádro bakalářské práce, a to na rodinu. Cílem je reflektovat instituci rodiny z několika hledisek. První podkapitoly mají za cíl nastínit historii jejího vývoje. Po krátkém nahlédnutí do dějin je pozornost směřována k rodině ve smyslu její typologie dle různých parametrů. Jako další podkapitola je zařazena stať věnovaná funkcím rodiny. Tyto považuji za nutné zmínit z důvodu uvědomění, co vše rodina lidskému jedinci poskytuje a oč by byl/je člověk v případě její destrukce ochuzen.

Po těchto úvodních kapitolách k teorii rodiny je již pozornost soustředěna k nárůstu křehkosti rodiny, dále pak k alternativám rodinného i nerodinného způsobu života, které se vynořují. V souvislosti s flexibilizací rodiny považuji za nezbytné zakomponovat do práce i část, jež se věnuje problematice rozvodů, konkrétně pak především z pohledu dopadů rozvodu rodičů na jejich potomstvo, na ovlivnění jejich životních drah. Vliv zážitku rozvodu na rodinné strategie dětí byl pro mě velmi zajímavou otázkou k zamyšlení. Z tohoto důvodu se pro mě stala i inspirativní pro realizaci výzkumu. Poslední část kapitoly představuje úvahu

nad další možnou perspektivou rodiny a manželství. Na úvahy o možnosti budoucího směřování navazuje výzkumná část.

Cílem výzkumné části je zjistit představy mladých lidí o jejich budoucím rodinném či nerodinném životě a zjistit jejich postoj k otázce manželství a rozvodu. Výzkum se také zaměřuje na transgenerační působení orientační rodiny v těchto směrech. Na základě výsledků šetření bych ráda porozkryla, jakým směrem by se dnešní mladí lidé chtěli ubírat na poli snubně reprodukčního chování. Alespoň v teoretické rovině by tak mohl být naznačen další možný vývoj směřování instituce rodiny. Pro možnost porovnání většího množství údajů je zvolena kvantitativní výzkumná strategie. S ohledem na charakter otázek a zachování soukromí dotazovaných je šetření realizováno elektronickou cestou formou dotazníku.

Ráda bych bakalářskou prací přispěla k zamyšlení nad významnou transformací společnosti, rodiny i jedince samotného pod vlivem všudypřítomného procesu individualizace. Smysl bakalářské práce shledávám i v možném iniciování úvah čtenářů nad fenomény mezigeneračních přenosů. Nastínění mezigeneračních vlivů na budoucí životní dráhu dětí by mohlo vést i k úvahám nad naší zodpovědností k budoucím generacím. Z řad odborné veřejnosti by práce mohla být vhodnou četbou zejména pro pracovníky zabývající se sociální prací s rodinou.

Při tvorbě teoretické části práce jsem využívala převážně tištěných pramenů. Literatura, z níž jsem čerpala, byla převážně sociologického, psychologického a pedagogického zaměření. Tištěná literatura je uvedena v seznamu studijních zdrojů, zákon studovaný v elektronické podobě je přiřazen k seznamu elektronických zdrojů.

Nutno ještě podotknout, že bakalářská práce vznikala pod vedením dvou vedoucích. Prvním byl zesnulý pan doktor Zita, vedení posléze převzala paní doktorka Macková. Představy o směřování textu a o tom, co vše by měl obsáhnout, se u každého z vedoucích pochopitelně lišily, práce se tak ve své transformaci stala poměrně rozsáhlým textem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních pojmů

V této kapitole bych ráda čtenáři nabídla objasnění klíčových pojmů, které budou v následujících kapitolách často zmiňovány. Jelikož se jedná o termíny, jež nejsou vymezeny dogmaticky jedinou možnou definicí, přikládám ke každému pojmu vícero možných interpretací od různých autorů. S ohledem na téma bakalářské práce jsem čerpala především ze sociologicky a psychologicky orientovaných zdrojů.

1.1 Instituce

„Za instituci považujeme každý všeobecně praktikovaný způsob jednání sloužící naplnění určité reálné nebo fiktivní potřeby. Schopnost člověka institucionalizovat své jednání je základem kultury, neboť institucionalizované jednání je náhradou pudového jednání zvířat. Člověk se liší od zvířat v té míře, v jaké se jeho instituce liší od jejich pudů. Instituce a pudy jsou dva alternativní způsoby orientace chování v komplexní realitě.“ (Keller, 2002, s. 67)

Velký Sociologický slovník uvádí, že výraz instituce pochází i latinského slova *institute* – zřizovat. Za instituce v sociologickém a antropologickém podání všeobecně považuje podobně jako Jan Keller: všechny obecně praktikované, v dané kultuře předávané způsoby jednání. (Maříková, Petrusek a Vodáková, 1996)

Dále zde nalezneme uvedeny i další pojetí definic, jako: stálé či nejdůležitější skupiny, které jsou integrovány ve společnosti; skupiny s neosobními funkcemi; projevy kulturních činností, uznané a systematizované mravy; kombinace norem, rolí, společenských statusů a nakonec - konstantně vymezené rituály a procedury. (Maříková, Petrusek a Vodáková, 1996)

1.2 Rodina

První formulace pochází z Velkého sociologického slovníku, rodina pro něho je: *„obecně původní a nejdůležitější spol. skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale*

i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“ (Maříková, Petrušek a Vodáková, 1996)

Marta Brtníková a Václav Šedivý (1985, s. 223) definují rodinu takto: „*Rodina je místem, kde se zachovává a uskutečňuje generační kontinuita, kde se přenáší zkušenosti, názory a životní postoje na další pokolení. Tvoří základ výchovného působení, formuje osobnost člověka v nejdůležitějším období – v dětském věku a dospívání*“.

Další vymezení, které mě v literatuře zaujalo, vidí rodinu jakožto univerzálního činitele procesu socializace. Vnímá ji jako instituci, jež nabízí jedinci vzory pro identifikaci s očekávaným chováním pro roli muže a ženy. Dále jej učí, jak adekvátně reagovat v mezilidských interakcích, které dítě ověřuje i prakticky uvnitř rodiny. Rodina je institucí, jež rovněž působí coby regulátor chování a vštěpuje mu společensky přijatelné normy chování. Rodina svým působením vytváří postoj jedince k sobě samému, okolí i společnosti celkově. (Výrost a Slaměník, 2008)

Definuji-li pojem rodiny, považuji také za vhodné vymezit i s ním spojenou instituci *manželství*. V rámci posunu společnosti směrem k posmodernitě slábne v souvislosti s plozením dětí potřeba legitimizovat založení rodiny manželstvím. (Možný, 2006) Osobně však stále vnímám rodinu a manželství jako úzce spjaté pojmy.

Primární funkcí manželství je dle zákona právě založení rodiny a také řádná výchova dětí. Termín manželství vymezuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník¹. Legislativa definuje manželství jako: „*Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*“ Manželství je dobrovolnou právní a společenskou institucí, která právně upravuje soužití dvou osob (na rozdíl od registrovaného partnerství) různého pohlaví.

1.3 Krize

Pojem krize pochází z latinského *crisis*, které znamená rozhodnou chvíli, obrat. V řečtině užívané *krízio* pak vyjadřuje rozhodnutí, rozhodný obrat. Krize je situací, kdy je

¹ Do roku 2014 manželství a další otázky rodinného práva definoval Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

závažně narušeno dosavadní fungování nějakého systému či jeho části. Takto je krize přibližována Velkým sociologickým slovníkem (Maříková, Petrušek a Vodáková, 1996).²

Nahlédneme-li na krizi z psychologického hlediska, Vymětal (2002, in Vodáčková, 2002) ji definuje jako důsledek střetu s překážkou. Jedná se o střet, který není možno zvládat vlastními silami, pomocí vlastních vyrovnávacích strategií (eventuálně za pomoci blízkých lidí) v přijatelném časovém horizontu navyklym způsobem.

Naděžda Špatenková přibližuje krizi takto: „*Krize je situace, která postihuje společnost a její instituce, postihuje komunity a jiné sociální skupiny. Krize je ale také především záležitostí týkající se jedince. V laickém slova smyslu je tento termín používán pro téměř jakoukoliv situaci, která je vnímána negativně. Pojem krize můžeme tedy použít k popisu všech situací, při kterých se něco dramaticky mění a tato změna je doprovázena negativními emocemi.* (Špatenková a kol., 2004, s. 15)

1.4 Individualizace

Individualizace vyjadřuje proces změny ve vztahu jedince a společnosti. V sociologii bývá definovaná jako přechod od tradiční, převážně zemědělské pospolitosti ke společnosti průmyslové. Uvolňovaly se při něm sociální role a pevné kulturní normy spojené s třídou, pohlavím, náboženstvím a lokalitou. Rostla osobní svoboda jednotlivce a možnost jeho voleb, život se stal otevřenějším a pružnějším. (Librová, 2010)

Individualizaci lze také chápat jako proces sociologické transformace struktur společnosti a jejich institucí i vztahu individua vůči společnosti. Individualizace v sobě skrývá zrušení životních forem typických pro industriální společnosti a jejich nahrazení formami novými. Jednotlivec musí nově svou životní „pouť“ utvářet sám. (Beck, 2007).

Individualizace dle Baumana znamená: „*osvobození jedince od předepsaného, zděděného a vrozeného určení, jaké sociální postavení tomu kterému člověku náleží*“. Dále dodává, že: „*lidská „identita“ přestává být „daností“, ale stává se „úkolem“; zároveň se tím na jedince svaluje zodpovědnost za plnění tohoto úkolu a za jeho důsledky*“. (Bauman, 2004, s. 171)

² Budeme-li hovořit o krizi ve smyslu krize společnosti, její kořeny budeme hledat v období nástupu průmyslové revoluce. V této době došlo k rozbití dosavadních společenských struktur a tradiční společnost se ocitla v mnohostranné krizi. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996)

Za poněkud překvapující hodnotím fakt, že přestože proces individualizace vnímám jako v sociologie často skloňovaný pojem, tak například Velký sociologický slovník (Maříková, Petrusek a Vodáková, 1996) tento pojem a jeho definici vůbec nezahrnuje.

V této kapitole jsme definičně vymezili stěžejní pojmy bakalářské práce, kterým se mimo jiné bude dále práce věnovat. Cílem zde bylo obeznámit čtenáře s významy užitých termínů, relevantních pro dále navazující text. Definovanými slovy byly: rodina, instituce, krize a individualizace. Poslednímu zmíněnému pojmu – individualizaci - se věnuje následující kapitola.

2 Proces individualizace společnosti a jeho vliv na uspořádání instituce rodiny

Individualizace, respektive *proces individualizace*, jsou mnohoznačnými termíny, na něž nenalezneme jedinou unifikovanou definici. Věnuje se mu celé řada významných sociologů, ale například i filosofů, je často skloňován médii. Stejně jako je nesnadné individualizaci jednoznačně významově vymezit, snadnější není ani její unifikované vymezení datové. Předchozí kapitola měla za jeden z cílů definiční přiblížení individualizace a v této kapitole na něj bude navázáno.

Bylo zmíněno, že Beck o individualizaci hovoří, jako o transformaci struktur společnosti a jejích institucí. Dle konceptu Talcotta Parsonse je jednou ze struktur právě rodina. Rodina je z pohledu strukturálního funkcionalismu: „*systemem, jenž plní určité funkce pro celý sociální systém a jehož jednotliví členové taktéž plní jisté funkce nutné k jeho fungování*“ (Dudová, 2008, s. 16) Z definičního vymezení pojmu instituce, uvedeného v předchozí kapitole, vyplývá, že rodina je i jednou z institucí. Je tedy zřejmé, že proces individualizace se rodiny a její transformace úzce dotýká.

První podkapitola věnovaná individualizaci bude zaměřena na její časové určení. Pokusím se vymezit, kdy se individualizace coby společenský fenomén začala vynořovat, v jakých obdobích nalezneme její kořeny. Druhá podkapitola po předchozích definičních a historických aspektech individualizace směřuje již k samotnému hlavnímu cíli práce. Tedy reflektuje nastolené vývojové tendence ve společnosti, následně i v rodině, pod vlivem silící individualizace.

2.1 Kořeny individualizace

Ač by se mohlo zdát, že se jedná o fenomén dvacátého století, její kořeny a počínající vynořování se najdeme ve skutečnosti již i v mnohem vzdálenější historii. Jelikož otázka procesu individualizace není tématem ryze jen sociologů, zabývá se jím též například i filosofičtěji orientovaný Erich Fromm, jehož názor bych nyní ráda zmínila.

Fromm nalézá počátky individualizace někde v období konce 15. století, v období přechodu středověku do renesance. Individualizace pro něj znamená vyčleňování jedince z primárních vazeb, které mu do té doby poskytovaly jakési bezpečí a orientaci ve světě. V rámci individualizace se musí člověk orientovat ve světě sám. Zde je shledávána podobnost

s procesem individualizace dítěte, kdy i ono touží dosáhnout autonomie a nezávislosti. (Fromm, 1993)

Zaměříme-li pozornost na sociologický pohled k otázce historického původu vzniku individualizace, uvedme například Beckův. Ten projevy individualizace vysledovává taktéž již v období renesance. Dále pak i v dvorské středověké kultuře, v protestantismu, v osvobození rolníků z poddanství. V devatenáctém století a na počátcích století dvacátého pak proces individualizace shledává v uvolňování vazeb mezi generacemi v rámci rodiny či v urbanizačních procesech. (Beck, 2004).

V období středověku vlastně individuum neexistovalo. Člověk středověké společnosti byl determinován určitou rolí, kterou ve společnosti zastával a díky níž měl vymezeno své místo. V moderním pojetí byl takový člověk nesvobodný, avšak rolová určenost mu poskytovala zdání pocitu bezpečí, sounáležitosti. Renaissance přinesla celospolečenské změny. Jednota a centralizace zeslábla, jedinec se vyvázal z pevných vazeb a omezení. Nově nabytá svoboda je však dvojaká – kromě pozitiv v podobě osvobození se přináší i negativní pocity jako úzkost a nejistota. Renaissance pokládá stavební kameny kapitalismu, člověk jako individuum je nyní nově vystaven silám trhu a kapitálu. (Fromm, 1993)

2.2 Vývoj společnosti v rozmachu individualizace

Klasické vymezení individualizace se z hlediska sociologie vztahuje zejména k proměnám společnosti 18. a 19. století (Librová, 2010). V tomto století můžeme hovořit o jakémsi měšťanském individualismu. Měšťanská individualizace byla spjata s vlastněním kapitálu a bojem proti zákonitostem feudálních práv a panství. (Beck, 2004). Zaměříme-li se na „novější“ část historie individualizace, je třeba zmínit 20. století, kdy individualizace nabírá nových podob. Na konci 80. let 20. století již probíhá v odborné sociologické veřejnosti intenzivní debata o nepřehlédnutelné transformaci společnosti směrem k individualizaci a postmoderní společnosti i rodině. (Možný, 2006).

Durkheim (1893, podle Možný, 2002) vztahoval individualismus k moderní dělbě práce, Simmel (1900, podle, 2002) viděl jako jeho hnací sílu finanční ekonomii. Beck (Beck, 2004, s. 123) asociuje individualizaci s trhem práce: „...lidé se vymaňují z tradičních třídních vazeb a stávají se – s ohledem na materiální přežití - aktéry vlastní biografie zprostředkované trhem práce.“ O individualizaci Beck hovoří, jako o tržní závislosti, která se týká „všech dimenzí života“ (Beck, 2004, s. 212). Tržnímu modelu společnosti, který se začal nekompromisně projevovat ve všech sférách lidského bytí, mohla tak těžko uniknout i rodina.

Požadavky trhu, které byly vyvíjeny na tržně orientovanou biografii jedince, pronikly už i do života žen. Jsou oslabovány vazby žen k jejich doposavadnímu statusovému-genderovému „údělu“ odpovědnosti za domácnost a závislost na manželově finanční podpoře. Rolí osvobozených individuí - mužů a žen, jež mají vést ekonomicky nezávislé existence, mohou jen těžko dosahovat skrze tradiční rozvržení rolí nukleární rodiny. Harmonizace reprodukce a produkce i dělba práce uvnitř rodiny se stávají velmi křehkými (Beck, 2004). Křehkým se stává i manželství a rodina. Vlivem industrializované společnosti, zmítané tržním hospodářstvím, se manželství stává víceméně smluvním vztahem. Občansko-právní smlouva, kterou manželství představuje, je pak uzavírána na dobu neurčitou (mnohdy spíše na dobu určitou), lze ji i vypovědět, z dříve posvátného svazku uzavíraného na celý život se stává flexibilizovaný, průchozí institut.

A co děti, co dopady individualizace na ně? Je evidentní, že v individualizované pozdně moderní společnosti není pro děti příliš místa. Dítě je vnímáno jako přítěž individualizace (Možný, 2006), jako přítěž jedince, od kterého se očekává nezávislost a volnost, jak si je žádá trh. Kýženým subjektem tržní modernity se zdá být nezadaný jedinec, odpoutaný od „břemene“ rodiny a dětí. (Beck, 2004).

V této kapitole jsem se zaměřila na pohled do historie ve smyslu hledání počátků individualizace, tyto jsem našla především v období transformace společnosti mezi středověkým a renesančním světem. Dále jsem zmínila i 18. a 19. století, kdy byla individualizace znovu akcentována a nakonec 80. léta 20. století, kdy se individualizace stává už silně skloňovaným a aktuálním pojmem v odborném diskursu. V poslední podkapitole byly nastíněny neblahé důsledky individualizace pro rodinu v jejím nukleárním pojetí manželské rodiny. Rodině samotné, sledované z různých hledisek, pak již patří následující řádky teoretické části této bakalářské práce.

3 Rodina a proměny rodinného života

Celá tato kapitola je věnována rodině, jakožto stěžejnímu tématu bakalářské práce. Předchozí kapitola nastínila, jaké společenské změny v kontextu doby individualizace přinesla. Na historický vhled nejprve naváží i zde v kapitole. První podkapitoly této části bakalářské práce nastiňují historický vývoj podob rodiny v průřezu dějin až směrem k její individualismem ovlivněné postmoderní podobě.

U problematiky rodiny jsem též považovala za vhodné obeznámit čtenáře s typologií rodiny dle různých parametrů a také zmínit, jaké funkce rodina jako instituce zastává (či bohužel nezastává). Těmto faktorům se věnují další podkapitoly.

Bakalářská práce ve svém názvu obsahuje pojem „rodina jako průchozí instituce“, a proto se dále zaměřuji právě na tento aspekt - na flexibilizaci rodiny, rozvodovost a s ní spojené fenomény, na alternativy k tradiční představě rodinného života či na zamyšlení ohledně perspektivy rodiny v budoucnu.

3.1 Vývoj lidské rodiny

Historický vývoj rodinného uspořádání by sám o sobě mohl být svým rozsahem samostatným tématem bakalářské práce. Nastíháme tedy pro orientaci, alespoň stručně v bodech, základní etapy ve vývoji rodinného uspořádání.

3.1.1 Základní etapy v průběhu dějin

Do období zhruba milion let před naším letopočtem spadají počátky lidské párové rodiny. Typické pro ni bylo sexuální pouto a kooperace při péči o potomstvo. Potřeba spolupráce při výchově vycházela především z dlouhé doby závislosti dítěte na rodičích v porovnání s jinými biologickými druhy, než je člověk. (Možný, 2006). O rozdělení úloh dle pohlaví pravděpodobně rozhodl moment, kdy se člověk začal živit lovem, na který se zaměřoval muž, zatímco žena se věnovala sběračství. (Matoušek, 1993)

Od přibližně 8000 let před naším letopočtem se setkáváme s rodinou, jež je charakteristická rozvětvenou příbuzenskou sítí, můžeme hovořit určitých „velkorodinách“ fungujících v rámci kmenových společenstev. (Možný, 2006) Lidé se díky vlídnějším klimatickým podmínkám mají možnost věnovat chovu zvířat a pěstování plodin. Prodlužuje

se délka života a zároveň vzrůstá i plodnost, současně však vlivem nárůstu infekčních chorob vzrostla dětská mortalita. (Fialová, 2004)

Asi 3000 let před naším letopočtem se začínáme setkávat i se systémy, které fungují i na nepříbuzenské bázi. Vyskytují se nejprve v Egyptě a Mezopotámii, později i Řecku a Číně. Kmenové systémy začínají ustupovat a sociální organizaci zabezpečuje především stát. Rodové systémy se rozpadají a vznikají především domácnosti patrimoniálního, vrchnostenského typu. V těchto domácnostech převládá patriarchát, vládnou jim tedy muži, jejich vlastníci. (Možný, 2006)

Sedmnácté a osmnácté století našeho letopočtu v západní Evropě a severní Americe znamenala nárůst byrokratického státu a ekonomiky v duchu kapitalismu. V tomto období je jako ideální typ rodiny vnímána párová rodina, kde muži připadá úloha sociálního a ekonomického zajištění a ženě péče o domácnost. Dominantní role patriarchy jakožto hlavy rodiny ustupuje, stejně tak i dřívější „trend“ manželství sjednávaných rodiči budoucích snoubenců. (Možný, 2006)

Od poloviny dvacátých let se v bohatých průmyslových státech objevuje velká pluralita forem rodinného i nerodinného způsobu života. Stále živější je téma rovnoprávnosti žen a mužů, narůstá zaměstnanost žen a dochází k zásadním genderovým změnám ve společnosti. Začínáme se setkávat s doposud nezvyklými rodinnými formami. Na vzestupu jsou nesezdaná soužití, ale i rozvodovost a následná opakovaná manželství. Jako neopomíjitelný „trend“ se vynořuje i skupina tzv. singles. (Možný, 2006)

Těmto novým formacím, které mají tendence vytlačovat či nahrazovat rodinu nukleárního typu, bude věnována samostatná pasáž bakalářské práce.

3.1.2 Tradiční, moderní a postmoderní rodina

Odborná literatura často pracuje s termíny „tradiční, moderní a postmoderní rodina“. Definiční přiblížení typologie přináší Ivo Možný (2006) ve své knize Rodina a společnost.

Tradiční rodina (v některých pramenech také označována jako předindustriální nebo stavovská) je z uvedené typologie nejstarším typem rodinného uspořádání. Tato je charakteristická především svou šířkou, je to rodina vícegenerační struktury. S ohledem na její náboženský a církevní význam zajišťovala legitimizaci sexu a plození dětí. Jednotlivé role jsou zde komplementární, hierarchického vnitřního uspořádání. Dominantní osobou, autoritou je v tradiční rodině otec. Mezigenerační přenos je realizován patrilinéárně, autoritativně. Tradiční rodina byla univerzální co do škály funkcí, jež měla uspokojovat.

Moderní typ rodiny je reprezentován manželským nukleárním uspořádáním. Na rozdíl od rodiny tradiční už nelegitimizuje sexuální vztah, ale spíše jen rození dětí. Role jsou stále ještě vzájemně se doplňující, ale již segregované. To se projevuje i v otázce autority v rodině – akcentuje se zde nově pozice matky v rodině. Její funkce jsou především v citovém naplnění a péči o členy rodiny. Tato rodina spoluutváří i sociální status ve společnosti.

Rodina postmoderní už nabývá variabilních struktur, tato rodina je individualizovaná stejně jako role jejích členů, v návaznosti na to slábne i autorita. Transgenerační přenos je rovněž slabý. Funkce je především citového ražení. Předešlá legitimizační funkce pozbývá významnost, vytrácí se. Sexuální styk mimo manželství stejně jako otěhotnění mimo oficiální svazek jsou již společností víceméně akceptovanými jevy. (Možný, 2006).

Hovoříme-li o rodině postmoderní, ráda bych zde nabídla i pohled Oldřicha Matouška, který mě zaujal: „*Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoliv dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je více privátním podnikem. Dítě je především citovou investicí. Investice velká a nevratná.*“ (Matoušek a kol., 2003, s. 181)

3.1.3 Rodina konstanta společnosti?

Dlouhou dobu platila rodina za morfostatickou instituci, která svou stabilitou chránila společnost před anomii a destruktivním chaosem. Pro člověka byla kotvou jeho vlastního života, pro sociologa konstantním prvkem společnosti, jež se po celou řadu let svými funkcemi ani uspořádáním zásadně nelišila. Přestože se lidská společnost radikálně měnila, ještě i na počátcích dvacátého století se zdálo, že rodina bude, byť nenápadně, o to však zásadněji, fungovat i nadále jako stěžejní stabilizující prvek společnosti. V průběhu dalších let se však vlivem radikální kritiky rodiny rozkrývá skutečnost, že rodina, jako doposud nejstabilnější element společnosti, se minimálně od konce první světové války rapidně mění. Tato změna – vývoj není pouze dílčí, ale týká se i jejích nejelementárnějších charakteristik.

Badatelé humanitních věd si v druhé polovině dvacátého století velmi silně uvědomují, že s jediným konceptem rodiny – monogamické, neolokální – již nevystačí. Pro většinu populace sice tento model zůstává být normativním, ale nelze ignorovat a zdánlivě neregistrovat jeho rostoucí diference. Diverzitu těchto odchylek nacházíme zejména mimo střední třídu a mezi majoritou. Rodina přestává znamenat archetyp stability a prototyp morfostatické instituce.

Pluralita lidského chování na reprodukční a snubní rovině je nebývale široká a do popředí začínají vstupovat jiné, nové typy „domácností“. Jedná se o nejrůznější druhy nesezdaného soužití či naopak sezdané nesoužití, o svazky homosexuálních partnerů. Řada lidí se též uchyluje k životu mimo rodinu. Lidská existence dostává rozmanitou podobu rodinného i nerodinného života. Ambice na vytvoření jediné platné teorie rodiny chřadnou. Někdy v počátcích sedmdesátých let minulého století tak začíná sociologie upínat pozornost spíše na jednotlivé snubně-reprodukční jevy, a ty zkoumat. (Možný, 2002)

3.2 Typologie rodin

V literatuře se můžeme setkat s celou řadou typologií dělení rodin, dovolím si nyní uvést několik z nich. Jedná se konkrétně o tři hlediska pohledu na rodinu dle Blahoslava Krause (2008). Zmíněné členění pochází z publikace zaměřené na sociální pedagogiku. Pro tento zdroj jsem se rozhodla, jelikož v něm autor pracuje s pojmy, které literatura zaměřená na rodinu a matřimoniologii i diskurs hojně používá. Některé z těchto výrazů nemusí být široké veřejnosti zcela jasné, považuji tedy za vhodné čtenáře s nimi touto formou zároveň obeznámit.

Hledisko šíře rodiny

Ve zdrojích zaměřených na rodinu - a koneckonců i v tomto textu - bývá hojně použit výraz „nukleární rodina“. Nyní bych tedy ráda toto slovní spojení stručně objasnila.

Nukleární rodina je pojem označující rodinu, která je složena z rodičů a jejich dětí. Děťmi jsou myšleny jak děti biologické, tak i případné adoptivní, tito pak žijí ve společné domácnosti. (Giddens, 1999). Tento typ rodiny bývá též označován, jako rodina manželská či jaderná (Kraus, 2008). Nukleární rodina svým malým počtem členů dává vzniknout důvěrnějším, bližším mezilidským vztahům, než tomu umožňuje dále zmiňovaná širší forma rodiny. (Možný, 2006)

Rozšířená rodina je rodinnou formou, kdy žijí nejen rodiče a jejich děti, ale i další příbuzní společně v rámci jedné domácnosti. Příbuznými mohou být např. prarodiče, sourozenci a jejich partneři, strýcové, tety či další blízcí příbuzní. (Giddens, 1999). Rozšířenou rodinu bychom taktéž mohli označit i jako rodinu velkou. (Kraus, 2008)

Obecně bychom mohli říci, že nukleární – manželský (tj. užší) typ rodiny je spíše spojen s moderním typem rodiny, zatímco rozšířená rodina častěji reprezentovala tradiční, markantněji se vyskytující formu v dřívějším rodinném uspořádání. (Možný, 2006) Národní

zpráva o rodině (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004) vyhodnotila nukleární rodinu jako nejčastější formu rodinného soužití v České republice.

Hledisko orientace versus prokreace

Orientační rodina je termín pro rodinu, z níž jedinec pochází, kde vyrůstal jako dítě. (Kraus, 2008) Případně, do níž byl jako dítě přijat. (Matoušek, 1993)

Prokreační rodina označuje naopak tu, kterou posléze v dospělosti jedinec sám zakládá. (Kraus, 2008) Matoušek (1993) hovoří o tom, že rodina orientační má na budoucí prokreační rodinu jedince nezpochybnitelný vliv. Dítě se identifikuje s rodičovskými vzory a zároveň jsou mu vštěpovány i interakce mezi jednotlivými dalšími členy rodiny. Obvykle se dítě ztotožní s rolí, která mu je v rodinných scénářích přidělována. I přes evidentní vliv orientační rodiny na budoucí rodinu ji Matoušek nepovažuje za „osudově závazný vzor“. Za rozhodující považuje, jak je se vžitým vzorem následně naloženo.

Hledisko funkčnosti rodiny

Funkční rodina je taková, jež plní své funkce přiměřeným způsobem, jsou zde adekvátní podmínky pro zdárný vývoj dítěte. (Zelená a Klégrová, 2006)

Problémová rodina je rodinou, ve které se setkáváme s poruchami funkcí - může se jednat o jednu konkrétní, ale i o větší počet. Tyto poruchy jsou závažnějšího charakteru a mohou znamenat už jisté ohrožení následky. Rodině se povětšinou daří vyvstálé problémy zvládat vlastními zdroji. Případná intervence zvenčí, dojde-li na ni, bývá jednorázového či krátkodobého charakteru. (Zelená a Klégrová, 2006)

Dysfunkční rodina je pojmem, u kterého se definice mírně rozcházejí. Kraus na rozdíl od dalších autorek neshledává dysfunkční rodinu jako tak patologickou. Tuto rodinu vnímá jako takovou, kde nejsou všechny funkce dostatečně plněny, avšak nenalézáme zde fatální ohrožení rodinného života. (Kraus, 2008)

Naopak v Podpoře rodiny Zelené a Krégrové (2006) je o dysfunkční rodině hovořeno jako o takové, která potřebuje vnější opatření a intervenci sociálních služeb orientovaných na sanaci rodiny. Rodina již svou situaci sama nezvládá. Nalezneme v ní významné poruchy funkčnosti, jež znamenají ohrožení pro dítě, pro jeho zdravý vývoj, nebo poškozují i celé fungování rodiny jako jednotky.

Pro kumulaci většího množství poruch zdravého fungování rodinného systému, bývá tento typ rodiny označován také jako „mnohoproblémová“. (Petříčková, 2011)

Afunkční rodina, tato rodina je vnitřně destruována, je v ní ohrožen socializační proces dítěte. Funkce, které by měla rodina plnit, tento typ rodiny fatálně nezvládá. (Kraus, 2008).

Při takto závažné poruše rodiny není již její sanace možná. Rodina významně dítěti škodí, a proto je jediným možným řešením dítě z takto narušené rodiny odebrat. (Zelená a Klégrová, 2006)

Jiří Dunovský (2006, in Lovasová, 2006, s. 9-10) zpracoval dotazník, na jehož základě bylo vypracováno procentuální zastoupení jednotlivých skupin funkčnosti rodin. Výsledky šetření dopadly následovně:

- cca 85% funkční rodiny
- cca 12-13% problémové rodiny
- cca 2% dysfunkční rodiny
- cca 0,5 % afunkční rodiny

Z výsledků vyplývá, že rodin, které vyžadují intervenci zvenčí (dysfunkční a afunkční rodiny), jsou asi 2,5%, zbytek by měl být schopný řešit své problémy svépomocí, případně pomocí svého blízkého okolí.

Závěrem této podkapitoly bych ráda stručně refletovala jednotlivá hlediska v kontextu cíle práce – charakteristiky proměn rodinného života. Z pohledu hlediska *šíře rodiny* můžeme konstatovat, že rodina se v procesu individualizace zmenšuje. Sílí tendence k oddělenému způsobu života jednotlivých generací. Tedy *orientační a prokreační rodina* častěji než kdy jindy žije odděleně. Spolu s poklesem významu sousedských vztahů se rodina často dostává do určité izolovanosti. Izolovanost nukleárních rodin vede k absenci širších „kotvicích“ sociálních vazeb, což může mít za následek menší stabilitu těchto rodin. (Kraus, 2008). Aspekt *funkčnosti rodiny* vidí Kraus (2008) dvojace. Vlivy soudobé rozpadající se industriální společnosti zvyšují tlak na rodinu, což vede ke snižování její funkčnosti. Na stranu druhou však zesiluje význam rodiny, jako opěrného bodu, útočiště před veřejným světem. Samotným funkcím rodiny a jejich proměnám se blíže věnuje následující podkapitola.

3.3 Funkce rodiny

Blahoslav Kraus a Věra Poláčková (2001, s. 79) se k funkcím rodiny vyjadřují následovně: *"Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je,*

usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní."

Jak je v úvodním citátu této podkapitoly uvedeno, rodina by za ideálního stavu měla „zajišťovat mnoho činností“. Tlaky a požadavky vyvíjené na rodinu v dnešní společnosti pro ni nejsou vůbec snadným úkolem. Jak předeslala předchozí podkapitola, bohužel ne každé rodině se celé spektrum funkcí, které by měla zastávat, skutečně i daří reálně naplňovat.

Doposud jsme hovořili teoreticky o míře zvládnání či nezvládnání funkcí rodiny, přibližme si nyní konkrétně, do jakých skupin lze jednotlivé funkce rodiny rozdělit a jaké činnosti obsahují (Kraus, 2008):

Biologicko-reprodukční funkce je první z výčtu funkcí rodiny. Tato není významná jen pro konkrétního jedince, jakožto individualitu, ale též pro celou společnost. Společnost jako celek potřebuje pro svou prosperitu i adekvátní porodnost. Nedostatečná reprodukčnost párů se dnes ukazuje jako problém a setkáváme se s ním naneštěstí ve valné většině vyspělých států. „Pořizování si dětí“ dnes dvojice často vnímají jako komplikaci pro svůj kariérní růst či finanční komfort. Trendem je pořizování si menšího počtu dětí, často jedináčka, či dokonce nezakládání rodiny vůbec. Páry otázku rodičovství, rozhodnou-li se pro něj tedy vůbec, také častěji odkládají na vyšší věk, než jak tomu bylo dříve.

Sociálně - ekonomická funkce vyjadřuje, že rodina je také důležitou jednotkou pro ekonomické fungování společnosti. Rodina zde jednak figuruje jako významný spotřební prvek a zároveň jsou její členové v ekonomickém systému zapojeni prostřednictvím zaměstnání. Některé rodiny dnes působí znovu jako autonomní výrobní nebo obchodní celky prostřednictvím rodinných podniků.

Pakliže dojde k narušení ekonomické funkce rodiny, dochází k finančním obtížím rodiny. Aspekty, které mohou ekonomickou funkci narušit, a vést tak k hmotnému strádání, mohou být například nezaměstnanost či vzrůstání životních nákladů.

Ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce realizuje uspokojování škály potřeb členů rodin - dětí, ale i dospělých. Potřeby jsou to biologické, zdravotní, hygienické. Tato funkce se po roce 1990 stala opětovně důležitější, jelikož dříve zajišťoval část této funkce stát. Od rodiny se nyní očekává větší zainteresovanost i větší finanční spoluúčast, než jak tomu bylo do roku 1989 za dřívějšího politického systému.

Socializačně - výchovná funkce je další z řady funkcí rodiny. Rodina, jakožto první primární sociální skupina, vštěpuje primární společenské návyky a vzorce chování pro

orientaci a život v kultuře lidského společenství. Elementární úlohou socializačního procesu, který rodina zprostředkovává, je včleňování potomstva do reálného života plného mezilidských interakcí. V dnešní době například - s ohledem na dostupné moderní technologie - je také nutné zmínit i socializační působení mladší generace na tu starší (děti na rodiče a prarodiče).

V otázce výchovné funkce rodiny je v dnešní době někdy odpovědnost přenášena na školní zařízení. Od těchto institucí je pak očekávána náprava „škod“ vzniklých působením nesprávných stylů výchovy (velmi liberální, perfekcionista, autoritativní...). Za vhodný výchovný přístup je považován tzv. demokratický. Tento je definován jako přístup založený více na partnerské bázi, jež připouští diskuzi.

Rekreace, relaxace, zábava, i tyto faktory patří do rodinných funkcí. Do jaké míry se rodině daří vypořádat se s touto funkcí, můžeme sledovat třeba na tom, jak tráví svůj volný čas a dovolené. Například zda tráví členové rodiny tento čas společně apod. Největší význam má pro dětské členy rodiny, ale je důležitá i pro všechny její ostatní členy. Zábava, relaxace, na to by zdravě fungující rodina neměla zapomínat.

Emocionální funkce rodiny je poslední, avšak stěžejní funkce. Rodina je na poli citovosti bezesporu nezaměnitelná. Rodina jako instituce nezastupitelným způsobem jedincům saturuje zázemí poskytující pocity ochrany, bezpečí, milovanosti... Institut rodiny, procházející transformačními změnami, se bohužel často právě s touto funkcí vypořádává s obtížemi. V České republice jsou tyto problémy markantněji pozorovány od 90 let. V závislosti na nedostatečně fungující emocionální funkci rodiny se objevují problémy typu citových deprivací dětí či dokonce jejich týrání. (Kraus, 2008)

Obecně bychom k funkcím rodiny, v individualismem ovlivněných procesech, mohli konstatovat, že dochází k jejich usměrnění a omezení. Na jedné straně v těchto tendencích můžeme spatřovat riziko ohrožení stability rodiny. Z druhého hlediska tato proměna může rodině umožnit zbavovat se méně podstatných funkcí. Z konkrétních skupin funkcí zmiňme ještě některé významné transformační posuny. U sociálně-ekonomické funkce jednoznačně sledujeme ekonomický tlak na ekonomickou aktivitu obou partnerů. Z matky se stává spoluživitelka rodiny. (Matoušek, 1993) Jak zde již zaznělo, značnou část náplní ochranné funkce převzaly sociální instituce. Tento fakt vedl zároveň i k oslabení významu socializačně - výchovné funkce rodiny. Vazba mezi statutem rodiče ke statusu dítěte oslabuje, dřívější autoritativní postavení je nahrazováno rovinou přátelství. (Rabušic, 2001)

3.4 Klesající stabilita rodiny a její alternativy

Příchod modernity zapříčinil oslabení vazeb, kterými společnost dopomáhala udržování soudržnosti rodiny ve smyslu stability vztahu manželské dvojice a následně pak i jejího transgeneračního rodového přenosu. V minulosti zaobstarával velkou soudržnou sílu fakt, že rodina představovala i majetkové společenství, jež se v generacích předávalo. Tento ekonomický tlak poklesl a s ním i soudržnost rodinných pout, na kterých se spolupodílel. S rostoucí industrializací a vzdalováním se tradiční formě společnosti, začal do popředí vystupovat po hospodářském kapitálu kapitál kulturní. Tento dokázal zprostředkovat společenský vzestup. Začal slábnout vztah k nemovitostem předávaných z generace na generaci.

Oslabila též transcendentální závaznost manželského svazku - doposud posvátný akt sňatku se začal stávat spíše smlouvou občanského ražení. Rodinné uspořádání tzv. moderního typu, tj. domácnosti nukleárních rodin – rodin rodičů a jejich dětí – častěji a častěji zanikalo vzrůstajícím počtem rozvodů, případně bylo nově transformováno opakovanými manželstvími. (Možný, 2006)

Zda rodina prochází či neprochází krizí, je stále živou otázkou. V předchozím odstavci zmíněný aspekt zvyšující se křivky rozvodovosti by mohl hovořit jednoznačně pro názor, že se rodina v krizi musí nacházet. S růstem počtu rozvodů však ale vzrostl i počet opakovaných manželství. Opětovné uzavírání sňatků způsobuje, že se v naší společnosti i přes nepříznivou míru rozvodovosti vyskytuje relativně malý počet lidí středního věku, kteří by žili dlouhodobě osamoceně. A právě na základě tohoto faktu je pro část badatelů diskutabilní, zdali se jedná o skutečnou krizi. (Keller, 2005)

3.4.1 Rodina jako průchozí instituce – rostoucí křehkost rodiny

S označením rodiny, jakožto průchozí instituce, přichází Jan Keller. (Keller, 2005) V tomto fenoménu spatřuje projev krize dnešní rodiny. Za „průchodností“ se skrývá fakt, že rodina doznává značné flexibilizace. Zatímco dříve bylo uzavíráno manželství s vizí celoživotního svazku, dnes jeho vážnost oslabuje. K manželství je přistupováno spíše jako ke smlouvě na určitou dobu. Složení rodin se v dnešní době obměňuje. Jedinci zakládají rodiny, následně je opouští a zakládají opět nové či experimentují s novými formami soužití. Některé z nich přiblížím v dalších odstavcích této práce.

Narušení stability rodiny klade vyšší nároky na sociální pomoc ze strany státu. Zdá se, že právě sociální stát se spolupodílí na nárůstu křehkosti rodiny. Děje se tak poněkud

absurdně, nezamýšleně. Relativně štedrá sociální politika ulehčuje krok opuštění rodiny, a tak zároveň snižuje tlak na nutnost jejího udržení. Dřívější nebezpečí plynoucí z odchodu z rodiny jsou dnes prostřednictvím sociálního státu částečně kompenzována a snížena (i přesto je však nutno podotknout, že rodiny matek samoživitelek jsou mezi nejvíce existenčně ohroženými skupinami). Těmito mechanismy v podstatě sociální stát nezáměrně podporuje individualizaci společnosti. (Keller, 2005)

3.4.2 Vybrané formy (ne)partnerského způsobu života

Jak bylo na začátku práce zmíněno - pro dnešní společnost je charakteristická pluralita snubně-reprodukčního chování. Lidské životy nabývají množství různých forem partnerského života. V první kapitole jsem v rámci pojmu rodina definovala instituci manželství. Na tomto místě bych ráda přiblížila některé z dalších (ne)partnerských způsobů života, s nimiž se můžeme v posledních letech v českých sociálních poměrech setkat.

Singles a mamahotel

Pojem *singles*, jako jeden ze vzrůstajících fenoménů dnešní doby, by si zcela jistě zasloužil větší prostor, než mu bude poskytnut v této bakalářské práci. Ne náhodou se mu pro jeho aktuálnost věnuje celá řada jiných vysokoškolských prací. Prameny definují singles například takto:

„Pojem singles označuje jedince, kteří nechtějí vstoupit do manželství, protože jim život o samotě v zásadě vyhovuje. Motivací je především větší možnost věnovat se kariéře, osobním zálibám, možnost vstupovat do více sexuálních vztahů.“ (Jandourek, 2009, s. 23)

Další vymezení vnímá singles jako o samotě žijící osoby mladšího či středního věku, jež nemají stálého partnera a z vlastní vůle žijí po delší čas samy. (Geißler, 2002, in Formanová, 2010). Zde je zmíněn aspekt relativně mladého věku jedinců, který pro vymezení této skupiny, vnímám jako podstatný.

Řada definic pojmu singles vyjadřuje dobrovolnost výběru tohoto způsobu života. Při prozkoumání Steinovy typologie singles však zjistíme, že ne vždy tomu tak skutečně je.

Stein (1981, podle Gender rovné příležitosti, ©2003) skupinu singles dělí na:

- *Dobrovolné dočasné* – mezi tyto se řadí mladí, svobodní a rozvedení jedinci.
- *Dobrovolné stabilní* - mladí svobodní, kněží, členky náboženských řádů, jež jsou spokojeni se svou situací dlouhodobého osamoceneného stylu života.

- *Nedobrovolné dočasné* - mladí i starší svobodní singles, kteří ale s tímto stavem nejsou dlouhodobě spokojeni, a tak aktivně hledají budoucího partnera.
- *Nedobrovolné stabilní* - starší rozvedení, ovdovělí, svobodní, kteří by měli o partnerství či manželství zájem, avšak nepodařilo se jim najít vyhovujícího partnera. Se svým stavem jsou již víceméně smířeni.

Další z trendů dnešní doby - alternativ k zakládání prokreační rodiny – je tzv. *mamahotel*. Pojem je už svým názvem, vytvořeným ze spojení slov, sám o sobě výstižný: máma + hotel. Jedná se o způsob života, kdy plnoleté osoby žijí i ve své dospělosti se svou matkou. Kramulová (2008) o tomto jevu hovoří jako o „symptomu problematické separace dítěte a rodiče“.

Hovoří se o tom, že zřejmě téměř třetina mladých lidí do 29 let, žijících v ČR, bydlí u matky. Nejinak je tomu ale i u 35 000 pětatřicátníků. Zatímco dříve se výdělečně činná osoba chtěla co nejdříve osamostatnit, dnes mnohdy velmi ráda nadále profituje z komfortního servisu života u „maminky“. Pomineme-li ekonomické aspekty tohoto způsobu života, jedním z důvodů vzrůstajícího trendu *mamahotel* stylu existence je i přechod k zážitkovějšímu typu společnosti. S narůstajícím egoismem v současné společnosti si dnešní mladá generace touží více užívat. Věková hranice pro zakládání rodiny se stále posouvá a lidé často preferují krátkodobější a méně závazné vztahy před tím, než se skutečně rozhodnou vstoupit do závaznější formy partnerského vztahu. (Hvížďala, 2007)

Kohabitace

Nesezdané soužití, soužití bez svatby, život na psí knížku, faktické manželství, konkubinát – to vše jsou výrazy, které bychom mohli uvést jako synonymní ke konceptu kohabitace.

Jedná se o životní společenství tvořené osobami opačného pohlaví – muže a ženu. Tito spolu trvale žijí, náklady na své potřeby uhrazují společně, avšak nežijí v legitimním manželském svazku. Tyto partnery můžeme označit jako druha a družku. (Epravo.cz, © 2001) Občanský zákoník (ani dříve platný Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině) termíny „druh, družka“ nikterak nedefinuje a ani právně neupravuje. V trestním právu nebo úpravě státní sociální podpory se s nimi však již setkat můžeme.

Registrované partnerství

Institut registrovaného partnerství je trvalým společenstvím dvou osob stejného pohlaví. Je určitým ekvivalentem manželství pro homosexuální páry. V českém právu se jedná o relativně nový jev, zákonem bylo ukotveno v roce 2006. Institut registrovaného partnerství je vnímán jako antidiskriminační krok směrem k zrovnoprávnění homosexuálních osob. Tento typ svazku má však, ale i řadu odpůrců. Ti v souvislosti s ním upozorňují na možná rizika ohrožení tradičního pojetí rodinného života. Jako velmi diskutovanou otázku kolem registrovaného partnerství, jež společnost dělí na dva tábory, vnímám umožnění či neumožnění adopce dětí registrovaným dvojicím partnerů - partnerek.

Sériová monogamie

Jedná se o opakované, následné vstupy do manželství nebo partnerství. Jedinci na určitou dobu utváří monogamní vztahy, ale později vztah či manželství ukončují a vstupují do monogamického svazku s dalším partnerem. Můžeme říci, že se jedná o jakýsi „koncept zdánlivé monogamie“. (Trávníčková, 2012)

Zelené vdovy

„Syndrom“ zelených vdov je relativně novým fenoménem současné společnosti. U nás se začal vyskytovat v 90. letech. V těchto letech se začala nově utvářet sociální vrstva podnikatelů, kteří začali se svými rodinami osídlovat tzv. satelitní městečka. K samotnému pojmu zelená vdova – zelená vdova je označení žen, bydlících s manželem a rodinou v luxusních rodinných domech na okrajích měst. Charakteristické je pro ni to, že většinu času tráví osamocena. Manželé těchto žen jsou zpravidla velmi pracovně vytížení muži, vyskytující se většinu času mimo domov. Zelené vdovy jsou často velmi izolované, osamělé na okraji města vyčkávající příchodu manžela z práce. (Smolová, 2009)

Opakovaná manželství

Mohlo by se zdát, že vysoká míra rozvodovosti ty, kteří si zkušeností rozvodu prošli, od dalšího manželství odradí. Jeví se však, že i přes první neúspěšný pokus mnoho z nich na manželství nezanevře a pokouší se o nové partnerství. Někteří formou nesezdaného soužití, ale hojně i opětovně instituciovanou formou svazku.

Opakovaná manželství, zdá se, utváří rodinu odlišnou od té první. Přestože jsou opakovaná manželství o něco náchylnější k rozvodu, jsou manželi častěji považována za vydařenější než jejich předešlá. Ti, kteří rozvodem už v životě prošli, ho již zřejmě vnímají jako menší bariéru a méně se ho bojí. (Možný, 2006)

Koreláty rozvodovosti, jež ve svých knihách zmiňuje Ivo Možný (2006, s. 118-124), uvádí, že se vzrůstajícím počtem manželství vzrůstá i tendence k rozvodovosti. Rodiny se pak tím více a více stávají „průchozí institucí“, pozbývající svůj nadindividuální charakter. (Keller, 2005)

Pokud bychom porovnali, které pohlaví se častěji pouští do opětovného pokusu o manželství, pak jsou to muži. Ženy jsou s uběhlým časem se statusem „rozvedenosti“ spokojenější, než je tomu u mužů. (Možný, 2006)

V této kapitole jsem nastínila některé z alternativ rodinného způsobu života, které s sebou proměny individualizované společnosti přinášejí. U posledního bodu z uvedeného výčtu - opakovaného manželství - byl skloňován pojem rozvod. Problematiky rozvodu bych se ráda dotkla následující podkapitolou.

3.5 Rozvod a jeho dopady na životní dráhu dětí

Doposud byla práce zaměřena na rodinu, na její proměnlivé a alternativní formy, na nárůst její křehkosti a flexibility v kontextu procesu individualizace. Mimo jiné byl též zmíněn zvyšující se trend rozvodů, jakožto jevu spjatého s progresí trendu „průchozího“ pojetí rodiny. V další části bakalářské práce bych se nyní ráda věnovala právě otázce rozvodu.

Nejprve rozvod přiblížím z pohledu jeho legislativního ukotvení a v dalších odstavcích této kapitoly se následně budu věnovat jeho dopadům a efektům na životní dráhu dětí. Transgenerační působení zážitku rozvodu bude zmíněno mimo jiné i ve vazbě na praktickou část bakalářské práce.

„Rozvod je právním ukončením manželství, uskutečňuje se na základě žádosti a dojde k němu rozhodnutím soudu. Do roku 1949 zanikala manželství buď rozvodem (bez možnosti uzavřít další sňatek), nebo rozlukou, která další sňatek umožňovala. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném zavedl rozvod jako jedinou formu právního zániku manželství za života manželů.“ (Demografie.info, ©2004-2014) Aktuálně otázku rozvodu manželství v České republice právně vymezuje Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

Pro představu, která si Česká republika stojí v počtu rozvodů v posledních letech, uvádím v přílohách³ graf Českého statistického úřadu.

³ Graf je uveden v příloze 1

3.5.1 Dopady rozvodu rodičů na život a životní strategie jejich dětí

Vlivem velké míry rozvodovosti dochází k faktu, že stále větší podíl dětí vstupuje do svých životů se zkušeností rozvodu rodičů. Rozpad manželství je naneštěstí poměrně běžnou „praxí“ i u manželství s malými dětmi. Vzrostl podíl dětí, které žijí v neúplných či rekonstruovaných rodinách. Se sociálním osiřením se nyní setkáváme nepoměrně častěji než s osiřením v pravém slova smyslu, kdy dítěti zemře rodič.

Vzhledem k těmto nastoleným sociálním trendům se nelze nezamýšlet nad tím, kterak rozvod rodičů ovlivňuje budoucí rodinný život dětí - možné budoucí rozvodové chování v jejich vlastní dospělosti. Neúplné rodiny s sebou přinášejí větší množství problémů ve smyslu ekonomické či sociální situace. Děti jsou konfrontovány se složitějšími vztahy v rámci rodinného systému, které jsou navíc podpořeny vstupem dalších osob do rodiny vlivem opětovných sňatků či partnerství rozvedených rodičů.

Jakže je to tedy s vlivem rozvodu rodičů na budoucí životní strategie jejich dětí, nakolik je silné transgenerační přejímání tendencí k rozvodovému chování? Je rozvod transgeneračně šířeným jevem? Anna Šťastná (2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006) hovoří o tom, že se mezi autory studií setkáváme s dvěma takřka protichůdnými výsledky.

Jeden z přístupů je reprezentován například klinickou psycholožkou Judith Wallersteinovou. Ta realizovala výzkum, kdy během 25 let sledovala a analyzovala více než 6000 dětí a jejich rodičů. V obsáhlé studii došla k závěrům, že zkušenost rozvodu rodičů je pro děti tak významnou zkušeností, že velkou měrou ovlivňuje celý jejich budoucí život. Domnívá se, že dopady prožitků rozpadu původní rodiny se neprojevují ani tak v dětském či adolescentním období, ale především v době dospělosti. Wallerstein poukazuje na fakt, že se děti identifikují se vztahem mezi rodiči. V důsledku tohoto se zkušenost rozvodu projeví u dětí negativním způsobem především v období, kdy pak samy dospějí do bodu, kdy řeší otázku partnerství, vážného vztahu, zakládání vlastní rodiny. Wallersteinová má za to, že rozvod se významným způsobem dotýká lidské psychiky. Ať již v pozitivním nebo negativním smyslu pak i dopadá na následný život dítěte, jež zkušeností rozvodu prošlo. (Wallerstein a kol., 2002, podle Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006)

S takřka protichůdnými výsledky svého výzkumu však přišla kupříkladu Judith Rich Harrisová, čerpající z behavioristických teorií a vývojové psychologie. Harris se domnívá, že stěžejními atributy v otázce životních partnerských strategií dětí jsou, nikoliv

manželské - rozvodové chování rodičů, ale genetika a následně skupina vrstevníků, v níž se dítě a mladý dospělý pohybuje. Své výsledky zakládá na studii, kterou provedla na 1516 dvojicích dvojčat. Rozvod rodičů prý může zvyšovat rizikovost vzniku problémů. Dle výsledků její studie, by ovšem u většiny dětí k negativním dopadům z odloučení rodičů docházet nemělo. (Cherlin, 1999, podle Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006)

Výše uvedené antagonistické výsledky studií dle Wallerstein a Harris lze považovat za krajní. Velké množství výzkumů hovoří o diverzitě velikosti vlivu rozvodu rodičů na partnerskou dráhu svých dětí. Důležitým aspektem se zdají býti vztahy dítě s jedním i druhým rodičem - jak před, tak i po rozvodu. Jsou-li vztahy harmonické, dítě se snadněji adaptuje na novou životní situaci a může se vyvíjet zdravým způsobem na úrovni psychiky i emocí. V opačném případě se však mohou vyskytnout problémy, jako obtížné hledání genderové role, školní problémy a psychické problémy nejružnějšího charakteru, včetně těch somatizovaných na fyzické úrovni. (Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006)

3.5.2 Rizikové sociální a ekonomické faktory manželské nestability dětí z neúplných rodin

Jak předešlá kapitola nastínila, odborníci se často s názory nad důsledky rozvodu pro životní dráhu dětí rozcházejí. I přesto se ale na některých tendencích, v otázce budoucího manželství u potomků rozvedených rodičů, shoduje vícero autorů. Tyto bychom mohli rozčlenit do třech celků, o kterých bude v následujících řádcích hovořeno. Jsou jimi: sociální a ekonomické dopady, dále postoj k rozvodu a nakonec problémové interpersonální chování. (Amato, 1996, in Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006)

Sociální a ekonomické dopady

V této oblasti zmíním nejdříve otázku věku snoubenců vstupujících do manželství. Zkušenost rozvodu s sebou nese tendenci uzavírat manželství v nižším věku, než jak tomu činí děti z úplných rodin (Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006). A právě nízký věk novomanželů se jeví jako jeden ze silně rizikových faktorů, mající vliv na perspektivu budoucnosti vzniklého manželství (Možný, 2006). Nedostatečná vyzrálость osobnosti, velký výběr na sňatkovém trhu, kratší doba strávená poznáváním vhodného

kompatibilního partnera, nedostatečné finanční zázemí, to jsou některé z elementů hrajících v neprospěch manželství uzavřeného v nízkém věku.

Zážitek rozvodu rodičů také častěji vede děti k životu v nesezdaných typech kohabitací. Nesezdané soužití před uzavřením sňatku bývá často autory označováno za rizikový fenomén, který má vliv na možnost budoucího rozvodu (Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006). Tomuto tématu se věnoval i Socioweb, který uvádí, že: „...ukázalo se, že v těch zemích, kde je předmanželská kohabitanace běžnou praxí, stabilitu manželství nijak neovlivňuje. Naopak v zemích, kde je předmanželská kohabitanace spíše výjimečná (jižní Evropa), riziko rozvodu skutečně zvyšuje.“ (Maříková a Vohlídalová, 2011)

Dalším rizikovým intervenujícím vlivem na manželství se jeví být úroveň vzdělání. Děti z rozvedených rodin často dosahují z důvodu finančního znevýhodnění nižšího vzdělání, než děti z rodin úplných. Právě nižší vzdělání je zpravidla spojeno s menším finančním ohodnocením, a tedy i s nižším socioekonomickým statutem. Vyšší vzdělání může přinášet výhodu větší míry komunikačních dovedností, potažmo i schopnost efektivněji řešit vyvstálé konfliktní situace. Díky materiálnímu dostatku také mohou rodiny předejít sporům kolem financí, a tak částečně eliminovat z toho plynoucí stres a třecí plochy. (Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006).

Některé prameny uvádějí jako rizikový faktor pro manželství zaměstnanost ženy (Možný, 2002, Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006). V České republice se setkáváme s vysokou mírou zaměstnanosti žen (je tomu především z důvodu ekonomické nutnosti dvou příjmů v rodině), proto zde není tento manželství ohrožující vliv tak patrný. Ve Spojených státech a západní Evropě, kde je tomu s mírou zaměstnanosti vdaných žen jinak - kde je ženská zaměstnanost na významně nižší úrovni - však badatelé vysledovali, že zaměstnanost žen s sebou nese některá následující úskalí.

Ženy, kterým se rozpadlo manželství a stejně tak i dívky pocházející z neúplných rodin, jsou častěji zaměřeny na placené zaměstnání. Matky jsou k tomu často nucené finanční situací po rozvodu. Tyto matky tak zprostředkovávají svým dcerám model, jenž vede i ke skutečnosti, že dívky následně plánují méně dětí. Orientace ženy na práci s sebou může nést problém rozporů kolem vykonávání domácích prací. Dále ženě umožňuje širší možnosti interakcí s jinými muži v rámci zaměstnání. To může být pro ženu cestou k seznámení se s dalším potencionálním partnerem. V neposlední řadě může ženy jejich finanční soběstačnost i osvobodit od ekonomické závislosti na manželovi. Toto osvobození zapřičiňuje zmenšení bariér v možnosti opustit ne zcela vyhovující manželství.

Postoj k rozvodu a problematické interpersonální chování

V předchozím odstavci byly nastíněny socioekonomické aspekty, které dopadají na děti z rozvedených rodin. Vedle tohoto „balíčku“ proměnných, vážících se k následkům rozvodu rodičů (nízký sňatečný věk, nízká sociální a ekonomická úroveň, nižší vzdělání, zvýšené množství kohabitací v neprospěch legitimních sňatků, zaměstnanost ženy) lze vysledovat i další dvě skupiny důsledků. Těmito dopady jsou dle Levingerova modelu rozvodu, jakožto impulzu chování potomků směrem k manželské nestabilitě: ovlivnění postojů k možnosti rozvodu a vytváření problematictějšího interpersonálního chování. (Amato, 1996, in Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006) Tyto dvě proměnné nyní přiblížím.

Ovlivnění stanoviska k alternativě rozvodu

Levingerem uvedená proměnná nazvaná „postoj k rozvodu“ vyjadřuje tezi, že potomci pocházející z rozvedených rodin disponují ve zvýšené míře liberálnějšími postoji k otázce rozvodu. Tento svobodomyšlnější přístup k rozpadu manželství zapříčiňuje oslabování bariéry k možnosti opuštění nedokonale fungujícího manželského vztahu. Dospělé děti, pocházející z manželství skončených rozvodem, negativněji smýšlejí o vyhlídkách na trvalost vznikajícího manželství. (Amato, 1996, in Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006). Zkušenost rozvodu rodičů může na děti také velmi často působit nepřímo, jako určitý vzor, kterak je možné „řešit“ manželské peripetie. Studie hovoří o tom, že jedinci, kteří globálně zastávají kladnější stanovisko k variantě rozvodu, své vlastní manželství častěji uzavírají rozvodem, než je tomu u lidí, kteří myšlenku rozvodu striktně zavrhnou (Booth a kol., 1985, podle Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006).

Problémy mezilidských vztahů

Jak již dříve zaznělo - manželské-partnerské chování rodičů představuje dětem určitý model chování. Narušení interpersonálních vztahů, jež jsou velmi často s rozvodem spojeny, mohou dětem zabránit v možnosti vytvořit si pozitivní vzorce chování pro jejich vlastní budoucí partnerské vztahy. Nesoulad mezi rodiči navzájem a mezi rodičem a dítětem samotným vede u dětí s vyšší pravděpodobností ke vzniku osobnostních rysů, které mohou narušovat kvalitu manželského vztahu v dospělosti. (Šťastná, 2006, in Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006)

3.6 Perspektiva instituce manželství

K otázce perspektivy manželství se nabízí uvést grafické znázornění, které si stojí jeho koheze v časovém průřezu. Toto znázornění je zařazeno mezi přílohami⁴. Při jeho prostudování můžeme vidět, že křivka vyjadřující míru rozvodovosti se pohybuje v posledních letech okolo 50%. A právě tento „poměr 50 : 50“ vyjadřující, zda manželství přežije či nikoliv, je velmi často skloňován i v masmédiích. Ivo Možný (2006) se domnívá - a ve svých knihách o tom i hovoří - že média (a jejich prezentace aktuálního stavu) zásadně přispívají ke vzrůstající nedůvěře k perspektivě uzavřeného manželství. K nevěře v to, že sňatek má naději přežít a neskočit posléze u rozvodového soudu. Veřejnými sdělovacími prostředky podsouvaná nejistota v manželský svazek pak dle Možného nabývá efektu Thomasova teorému⁵, kdy se věci definované jako reálné i následně opravdu reálnými stávají v důsledku chování lidí, kteří jim uvěří.

Jeví se tudíž, že nám masmédiá poskytují sugestivní interpretaci výsledků sňatečně-rozvodových demografických ukazatelů, která vytváří ve společnosti rezignační nálady vůči manželskému svazku. Jaké šance má tedy snaha k založení řádného manželství doopravdy?

Profesor Možný má za to, že manželská rodina si se svou perspektivou životaschopnosti zase tak negativně, jak na první pohled čísla naznačují, nestojí. Na prvním místě je třeba zmínit opakované rozvody - jak bylo v práci již zmíněno, opakovaná manželství s sebou nesou i vyšší pravděpodobnost opakovaného rozvodu. Pětina rozvodů je rozvodem párů, z nichž alespoň jeden byl již jednou rozveden. Jedinci, pro něž je manželství (potažmo rodina) takto průchozí institucí, pak statisticky zvyšují celkovou míru úhrnné rozvodovosti. Jak přibližuje stať „Opakovaná manželství“ v této bakalářské práci, nemalé množství rozvedených jedinců vstupuje do manželství znovu. Téměř třetina snoubeneckých dvojic vstupujících do manželství je složena minimálně z jedné již dříve ženaté či vdané osoby. V závislosti na uvedeném, je pak tedy zdánlivě opticky snížen počet těch, kteří se ve skutečnosti nikdy nerozvedou. (Možný, 2006)

S ohledem na vývojové tendence se zřejmě přiřadíme k národům s tzv. stabilizovanou vysokou rozvodovostí. I přes vysokou míru rozvodovosti budou snoubenecké páry doufat, že právě jejich sňatek bude patřit do té šťastné poloviny, které to takříkajíc „vyjde“ (Možný, 2006). Goode (1993, podle Možný, 2002) nespatřuje ale například ve velké rozvodovosti

⁴ Graf uveden v příloze 2

⁵ Jedná se o tzv. „sebenaplňující se proroctví“ (Možný, 2006, s. 268)

problém sám o sobě. Problémem vyhodnocuje spíše dosavadní nestabilitu její výše a nepřipravenost společnosti na tento jev.

Postmoderní společnost a s ní spojená větší potřeba identity by na jednu stranu mohla institutu rodiny nahrávat. Současný člověk si ale nárokuje právo na štěstí a lásku, což by dle některých názorů naopak mohlo působit kontraproduktivně na stabilitu rodiny - na manželskou soudržnost. Constantina Safilios-Rothschild (1977, in Možný, 2002) se k otázce lásky v manželství vyjádřila tak, že láska by byla slučitelná s manželstvím, pokud bychom byli ochotni akceptovat fakt, že v životech většiny lidí bude více než jedna láska, a tedy i víc než jedno manželství. (Safilios-Rothschild, 1977, in Možný, 2002)

Tato teze je pro mne osobně velmi k zamyšlení. Táže se, je tomu skutečně tak? Znamená žít v jednom manželství zákonitě život v "nelásce"? Neexistuje možnost transformace romantické lásky zamilovanosti v trochu jinou, ale stále naplňující a zároveň dlouhodobě udržitelnou? Takovou, která by vztah dvou lidí mohla provázet po zbytek jejich života?

Tato kapitola pojednala ve svém úvodu o zamyšlení nad morfogenetickým versus morfostatickým charakteru rodiny coby sociální instituci. Dále byla pozornost zaměřena na historický náhled vývoje lidské rodiny, zmínila jsem zde tradiční, moderní a postmoderní rodinu, jakožto tři významné formy vývoje rodinného uspořádání. V kontextu vývoje postmoderní rodiny a vzrůstající plurality snubně-reprodukčního chování, byly uvedeny i alternativy ke „klasickému“ rodinnému životu, jako např. mamahotely či singles život. Z teoretického pohledu na rodinu jsem v kapitole uvedla členění dle několika parametrů, jeden z nich byla i funkčnost a právě jednotlivé funkce rodiny jsem se následně pokusila přiblížit, byly jimi: biologicko-reprodukční, socializačně – výchovná, emocionální, sociálně – ekonomická, ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce a rekreace, relaxace a zábava.

V dalších podkapitolách jsem pozornost zaměřila na klesající stabilitu rodiny ve smyslu vzrůstající průchodnosti, s kterou je spjat institut rozvodu. Uvedla jsem dopady rozvodu rodičů na životní strategie dětí na poli snubně reprodukčního chování, jako jsou nízký sňatečný věk, větší výskyt kohabitačního soužití, nižší vzdělání nebo kontroverznější zaměstnání ženy. Vedle těchto socioekonomických efektů to byly i vliv na postoj k rozvodu a problematičtější vztahové chování. Závěr kapitoly o rodině a jejích proměnách tvořilo zamyšlení nad vyhlídkami manželské rodiny do budoucnosti.

Na otázku perspektivy navazuje i praktická – výzkumná část, v které se zaměřím na vize dospívajících a mladých dospělých v rodinných otázkách. Mým cílem zmapovat, jak si dnešní mladí představují svůj život v partnerské rodinné sféře. V kontextu názvu práce bude rovněž sledován postoj dnešních mladých lidí k eventualitě rozvodu. Vybrané aspekty bych také ráda konfrontovala s mezigeneračními vlivy.

Shrnutí teoretické části

- Individualizaci, respektive proces individualizace společnosti je mimo jiné možné chápat jako transformaci. Transformaci struktur společnosti, jejích institucí i vztahu jedince vůči společnosti.
- Narůstá svoboda jedince, rozvolňují se kulturní normy, vynořují se nové možnosti a formy. Rodina, jako významná instituce společnosti, těmto proměnám neuniká. Od své tradiční podoby se přes moderní dostává až k podobě postmoderní.
- S rozvojem individualismu vzrůstá rozmanitost podob rodinného i nerodinného způsobu života. Objevují se dosud nezvyklé formy „domácností“.
- Rodina přestává platit za prototyp morfostatické instituce a archetyp stability. Instituce manželství začíná pozbývat své dřívější vážnosti ve smyslu celoživotního závazku. Rodina se flexibilizuje, narůstá její křehkost, začíná se stávat průchozí institucí. Jedinci ji zakládají, následně opouští a zakládají novou.
- Flexibilizace rodiny s sebou mimo jiné přináší fenomén zvýšené rozvodovosti. O dopadu zážitků rodičů na životní dráhu jejich dětí se vedou diskuze.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Příprava a realizace výzkumného šetření

V této první kapitole praktické části se zaměřím na přípravu výzkumného šetření. Nejprve zde budou vytýčeny hlavní a dílčí cíle výzkumu a stanoveny hypotézy. Následuje transformace do tazatelských otázek, včetně grafického znázornění skrze transformační tabulku. V dalších kapitolách bude vymezeno, jakým druhem výzkumu a jakou metodou bude samotný výzkum realizován. Závěrečné podkapitoly vymezí výzkumný vzorek respondentů a ozřejmí průběh sběru dat včetně jeho rizik.

4.1 Formulace hlavního a dílčích cílů

Hlavním cílem práce bylo charakterizovat proměny rodinného života ve vazbě na postupující individualizaci společnosti. Hlavním výzkumným cílem je zjistit představy mladých lidí o svém budoucím rodinném životě a zmapovat transgenerační působení rodiny. Pro naplnění hlavního cíle praktické části budou definovány dva dílčí cíle. K vymezeným dílčím cílům následně zformuluji tazatelské otázky. Tyto otázky budou pokládány respondentům za účelem zodpovězení dílčích cílů a následně naplnění samotného hlavního cíle práce

Dílčí cíle jsem vytýčila následovně:

DC 1 : *Zjistit představy mladých lidí ve věku 11-22 let o jejich budoucím partnerském a rodičovském životě v souvislosti s transgeneračním působením orientační rodiny.*

DC 2 : *Zjistit postoje mladých lidí ve věku 11-22 let k otázce manželství a rozvodu v souvislostech s vlivem orientační rodiny.*

Hypotézy byly stanoveny takto:

H 1 : *Děti, které nebyly spokojené s počtem svých sourozenců, častěji plánují jiný počet dětí, než měla rodina, z níž pocházejí.*

H 2 : *Děti, které hodnotí pozitivně partnerský vztah svých rodičů, častěji preferují partnerské formy soužití (manželství, kohabitace) než děti, které jej hodnotí negativně.*

H 3 : *Pro děti, jejichž rodiče se nerozvedli, je eventualita rozvodu méně přijatelná než pro děti z rozvedených rodin.*

H 4 : Děti z rozvedených rodin mají méně často v úmyslu uzavírat manželství než děti, které nejsou poznamenány zkušeností rozvodu.

4.2 Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek

Tab. 1 Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek

Hlavní výzkumný cíl	Dílčí výzkumné cíle	Hypotézy	Tazatelské otázky
HC : Zjistit představy mladých lidí o svém budoucím rodinném životě a zmapovat transgenerační působení rodiny	DC 1 : Zjistit představy mladých lidí ve věku 11-22 let o jejich budoucím partnerském a rodičovském životě v souvislosti s transgeneračním působením orientační rodiny.	H 1 : Děti, které nebyly spokojené s počtem svých sourozenců, častěji plánují jiný počet dětí, než měla rodina, z níž pocházejí. H 2 : Děti, které hodnotí pozitivně partnerský vztah svých rodičů, častěji preferují partnerské formy soužití (manželství, kohabítace) než děti, které jej hodnotí negativně.	TO 5 : <i>Kolik máte sourozenců?</i> TO 6 : <i>Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců?</i> TO 7 : <i>Kolik plánujete mít dětí Vy?</i> TO 8 : <i>Uveďte prosím i konkrétní počet:</i> TO 10 : <i>Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?</i> TO 11 : <i>Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?</i>
	DC 2 : Zjistit postoje mladých lidí ve věku 11-22 let k otázce manželství a rozvodu v souvislostech s vlivem orientační rodiny.	H 3 : Pro děti, jejichž rodiče se nerozvedli, je eventualita rozvodu méně přijatelná než pro děti z rozvedených rodin. H 4 : Děti z rozvedených rodin mají méně často v úmyslu uzavírat manželství než děti, které nejsou poznamenány zkušeností rozvodu.	TO 9 : <i>V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?</i> TO 12 : <i>Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?</i> TO 13 : <i>Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství?</i>

Součástí dotazování byly i otázky identifikačního charakteru dotazující se na pohlaví, věk, bydliště a víru respondentů (otázky 1-4). Dotazník je přiložen v přílohách⁶.

4.3 Druh výzkumu

Ke zpracování výzkumu pro bakalářskou práci jsem zvolila kvantitativní výzkumnou strategii. Uvažovala jsem i o kvalitativním šetření, neboť se domnívám, že i to by mohlo přinést zajímavé výsledky, co do zjištění názorů a pocitů potencionálních informantů ke sledované tématice. Nakonec jsem však zvolila kvantitativní zpracování, především pro možnost zohlednit obsáhlejší výzkumný vzorek a tak sledovat a vyčíslit převažující tendence u oslovených respondentů.

Filosofickou základnou kvantitativního výzkumu je pozitivismus, existence jedné objektivní reality. Naopak z fenomenologie vycházející kvalitativní výzkum pracuje s existencí více realit, podle toho, jak je jedinec či skupina vymezují. Pozitivismus, z něhož kvantitativní výzkumná strategie čerpá, je spojen se jménem A. Comta. Comte jako první tento směr začal prosazovat ve společenských vědách a rozvinul pozitivismus v sociologii. Cílem kvantitativního výzkumu je vysvětlení jevů, ověřování teorie. Kvantitativní výzkum pracuje s číselnými údaji. Výhodou této strategie je možnost zkoumání velkého množství lidí, precizní a jednoznačné vyjádření výzkumných údajů v číslech. Na druhou stranu numerické vyjádření a forma zpracovávání údajů může být považováno za chladné a odosobněné. (Gavora, 2010)

Definičně bychom kvantitativní výzkum mohli vymezit jako: záměrnou a systematickou činnost, kdy se empirickými metodami zkoumají – ověřují, testují, verifikují – hypotézy o předpokládaných vztazích mezi jevy. (Chráška, 2007)

4.4 Zvolené výzkumné metody a techniky

Zvolenými metodami výzkumu jsou analýza, syntéza, indukce, dedukce a komparace.

Analýza je rozborem vlastností, faktů, vztahů apod. Nejprve analyzujeme jednotlivé znaky a vlastnosti, následně hledáme i příčiny vztahů. Analýza se prolíná celým kvantitativním výzkumem a každým jeho jednotlivým krokem.

⁶ viz příloha 3

Syntéza představuje spojování získaných poznatků z analytického postupu. Syntéza představuje základ pro možné pochopení vzájemných souvislostí jevů. Je významná pro generalizaci. Nejedná se však o pouhou sumarizaci, vede k odhalování poznatků nových.

Indukce je vyvozování závěrů, a to z individuálního směrem k obecnému. Výsledkem indukce jsou zákonitosti zkoumané oblasti jevů.

Dedukce je opačný výzkumný postup než indukce. Z obecného usuzujeme na jedinečné, individuální. Obecně platné závěry jsou aplikovány na případy neznámé. Dedukce často pracuje s definicemi.

Komparace je porovnáváním získaných údajů. Na základě srovnávání pak lze vyvozovat závěry o vlastnostech zkoumaných objektů a jevů. (Kutnohorská, 2009)

Technikou, kterou jsem pro realizaci výzkumu v rámci kvantitativního šetření zvolila, je dotazník. *Dotazník* představuje způsob kladení otázek a získávání odpovědí v písemné podobě. Osoba vyplňující dotazník je nazývána respondentem. Prvky dotazníku bývají nazývány otázkami, případně položkami. Pojem administrace označuje zadávání dotazníku (Gavora, 2010).

Dotazník bychom mohli dle Chráska (2007) definovat jako soustavu předem připravených a pečlivě zformulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny. Dotazník představuje nejfrekventovanější metodu zjišťování údajů. Jeho nespornou výhodou je ekonomická i časová efektivnost. (Gavora, 2010). Za další výhodu považuji možnost zachování anonymity respondentů a získání tak autentičtější odpovědi. Na druhé straně s sebou přináší i úskalí, o kterých bude hovořeno v podkapitole „rizika výzkumu“.

Dotazník jsem rozčlenila do třech částí. První část je vstupní, skládá se z hlavičky, kde respondentům představuji účel dotazníku. Druhou část tvoří samotné otázky. První série otázek je identifikační, dále následují otázky vztahující se již přímo k vytýčeným cílům výzkumu. Konec dotazníku obsahuje poděkování respondentům za jejich spolupráci.⁷

4.5 Výzkumný vzorek

Jak již výzkumné cíle předeslaly, sledovaným vzorkem jsou mladí lidé. Mým cílem bylo zaměřit výzkum na adolescentní mládež a mladé dospělé, zvolila jsem věkové rozpětí 11-22 let. Výzkumu byli účastni muži i ženy.

Měla jsem zájem postihnout různorodou škálu respondentů, proto jsem se rozhodla, využít pro realizaci výzkumu internet. Dotazník byl zpřístupněn na webovém portálu,

⁷ Dotazník je přílohou bakalářské práce (Příloha 3: Dotazník)

zaměřeném na dotazníková šetření. Pro možnost provedení výzkumného šetření jsem také zvažovala oslovit některou ze škol. Nakonec jsem od této varianty upustila, jelikož jsem se obávala, že by vzorek respondentů nebyl dostatečně rozmanitý. Jediným kritériem v možnosti zapojení se do výzkumu byl tedy věk oslovovaných respondentů. Heterogenita ostatních identifikátorů byla žádoucí.

4.6 Popis průběhu sběru dat

Sběr dat probíhal v rámci jednorázové „kampaně“, kdy byl dotazník zveřejněn v elektronické podobě. Samotnému výzkumu předcházel ještě krátký předvýzkum, kdy jsem ověřovala srozumitelnost a vhodnou koncepci dotazníku. Finální podoba dotazníku čítala 13 tazatelských otázek.

Dotazník byl volně přístupný široké veřejnosti a portálu Vyplňto.cz⁸, jeho vyplnění nevyžadovalo žádnou registraci a probíhal tak zcela anonymně. S ohledem na relativní citlivost některých tazatelských otázek jsem naprostou anonymitu považovala za stěžejní předpoklad objektivně uváděných dat. Sběr adekvátního počtu vyplněných dotazníků probíhal po dobu dvou týdnů, kdy se do výzkumu úspěšně zapojilo 53 respondentů. Zde se potvrdil předpoklad, že v kontextu doby, by mohla být elektronická online podoba dotazníku efektivní.

4.7 Rizika výzkumu

Při výzkumu se objevilo především jedno zásadní riziko. Tímto byla konstrukce dotazníku při sestavování tazatelských otázek. Zdánlivá jednoduchost tvorby dotazníku v praxi ukázala náročnost na jednoznačnost a srozumitelnost kladených otázek. V záležitosti rizika návratnosti dotazníků činila úspěšnost vyplňování 62,1 %. Rizikovou otázkou se ukázal být dotaz na věk respondentů, zde část respondentů ukončovala dotazování. Domnívám se, že tomu tak bylo z důvodu poměrně úzkého věkového rozmezí (11-22 let). O zaměřenosti na cílovou skupinu 11-22 let informoval průvodní text, který dotazník uváděl, zdá se však, že část respondentů úvodnímu textu nevěnuje pozornost a přechází přímo k dotazníku jako takovému. Avšak i přes poměrně významnou ztrátovost se úspěšně podařilo získat adekvátní počet responsí.

⁸ Adresa portálu: www.vyplnto.cz

5 Analýza a interpretace dat

Po předchozí kapitole věnované metodice výzkumu se nyní zaměřím na samotné vyhodnocení výzkumu. Analýza a interpretace bude probíhat systematicky dle jednotlivých tazatelských otázek. Na základě zjištěných a zpracovaných výsledků budou ověřovány definované hypotézy a zodpovězeny cíle výzkumného šetření. Výsledky výzkumu budu u jednotlivých tazatelských otázek prezentovat pomocí grafů. Tabulkové zpracování dat je zařazeno v přílohách této práce⁹. U ověřování hypotéz využiji pro přehlednost tabulky.

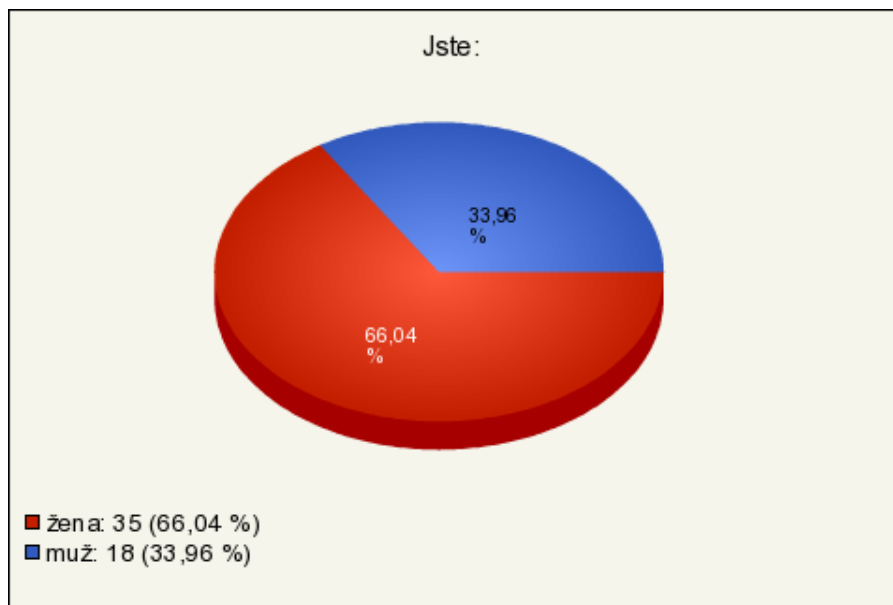
5.1 Identifikační otázky

Identifikačními otázkami byly položky 1-4 dotazníku, v těchto otázkách byli respondenti dotazováni na pohlaví, věk, víru a bydliště. Tyto otázky slouží především pro představu o skladbě výzkumného vzorku a pro možnost analyzovat výsledky v širším kontextu.

Otázka č. 1: Jste:

První položka dotazníku mapovala zastoupení mužů a žen ve výzkumném vzorku. Z výsledků vyplývá, že pohlavím, které dotazování dominovalo, byly ženy. Těch se zúčastnilo 66,04 % oproti 33,94 % mužského zastoupení. Takřka dvoutřetinový podíl žen na výzkumu by mohl nasvědčovat, že je pro ně rodinná problematika atraktivnějším tématem než pro muže.

⁹ Tabulky výsledků odpovědí na tazatelské otázky jsou uvedeny v příloze 5

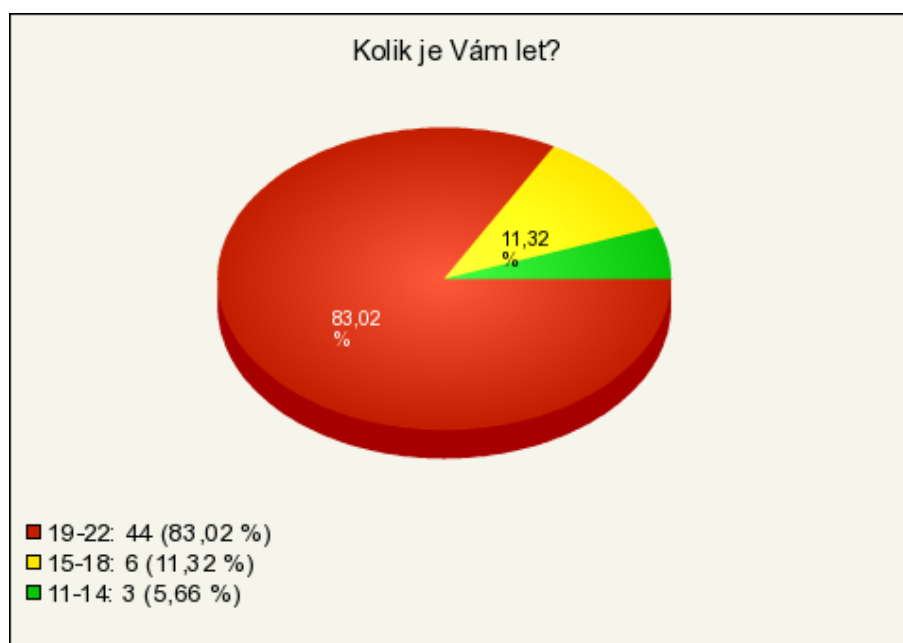

Graf 1: Rozložení pohlaví respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 2: Kolik je Vám let?

Druhý zkoumaný aspekt byl věk respondentů. Jak již v práci zaznělo, dotazník byl směřován na věkové rozpětí 11-22 let. V této věkové skupině se jednoznačně nejvíce zapojili respondenti ve věku nejvyšší věkové kategorii 19-22 let, bylo jich celých 83,02 %. Se snižujícím se věkem klesala i účast na výzkumu.

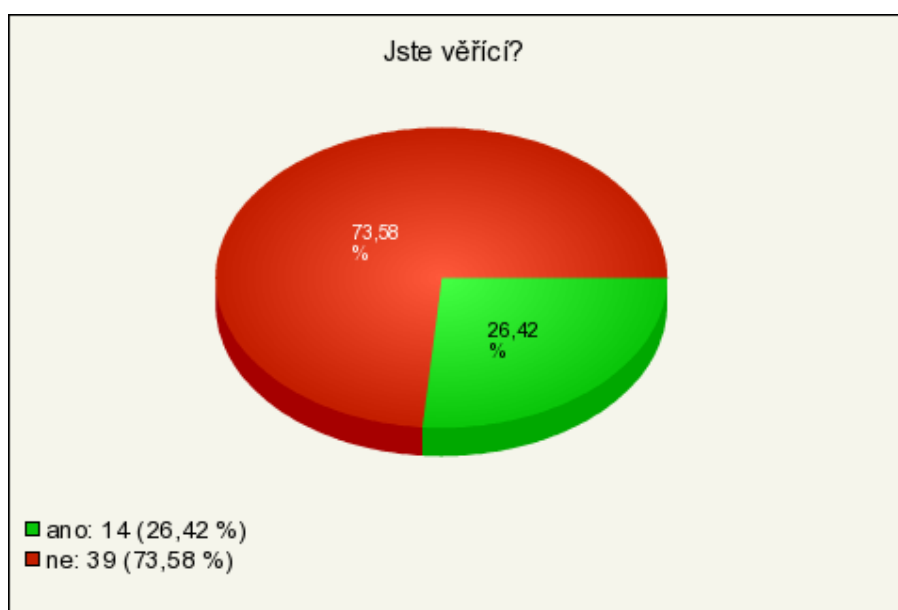

Graf 2: Rozložení věku respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 3: Jste věřící?

Dalším bodem z řady identifikačních otázek byl dotaz na víru. Výsledkem je zjištění, že takřka $\frac{3}{4}$ z respondentů (73,58%) se označili jako nevěřící. Zastoupení věřících činilo 26,42 %.

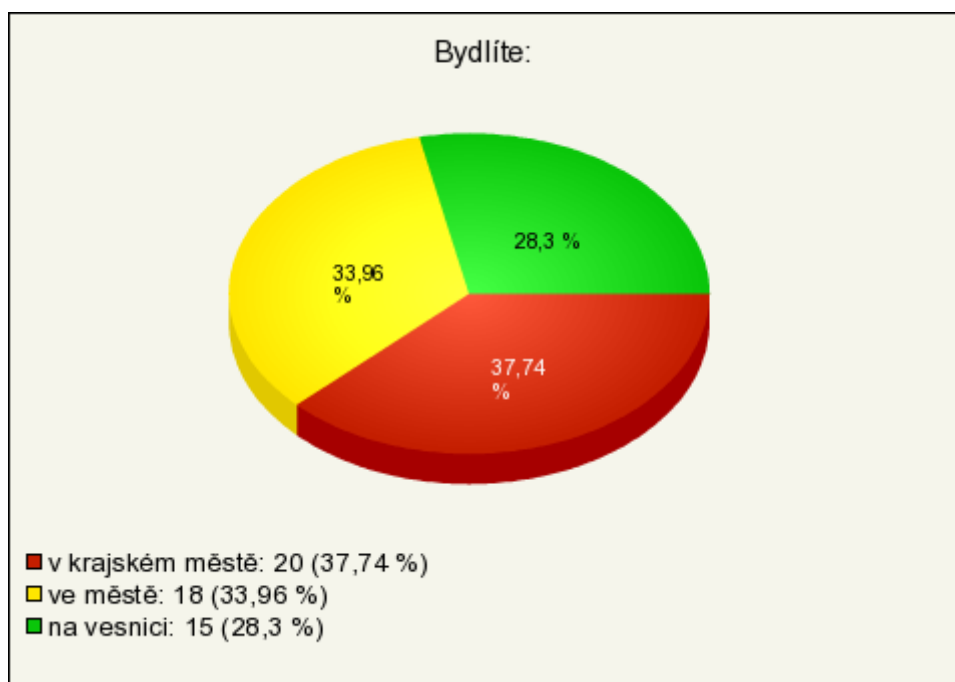

Graf 3: Rozložení respondentů dle otázky víry

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 4: Bydlíte:

Nejvyrovnanějších výsledků mezi identifikačními ukazateli dosáhla poslední, 4. otázka. Tato otázka zkoumala skladbu respondentů dle jejich bydliště. Nejvíce dotazovaných 37,74 % bydlí v krajských městech, o necelá 4 % méně respondentů (33,96 %) bydlí ve městech a 28,3 % účastníků výzkumu žije na vesnicích.

Graf 4: Rozložení respondentů dle bydliště

Zdroj: vlastní výzkum

Shrneme-li procentuálně nejzastoupenější odpovědi, jakýmsi fiktivním reprezentativním respondentem by byla žena ve věku 19-22 let, která bydlí v krajském městě a není věřící.

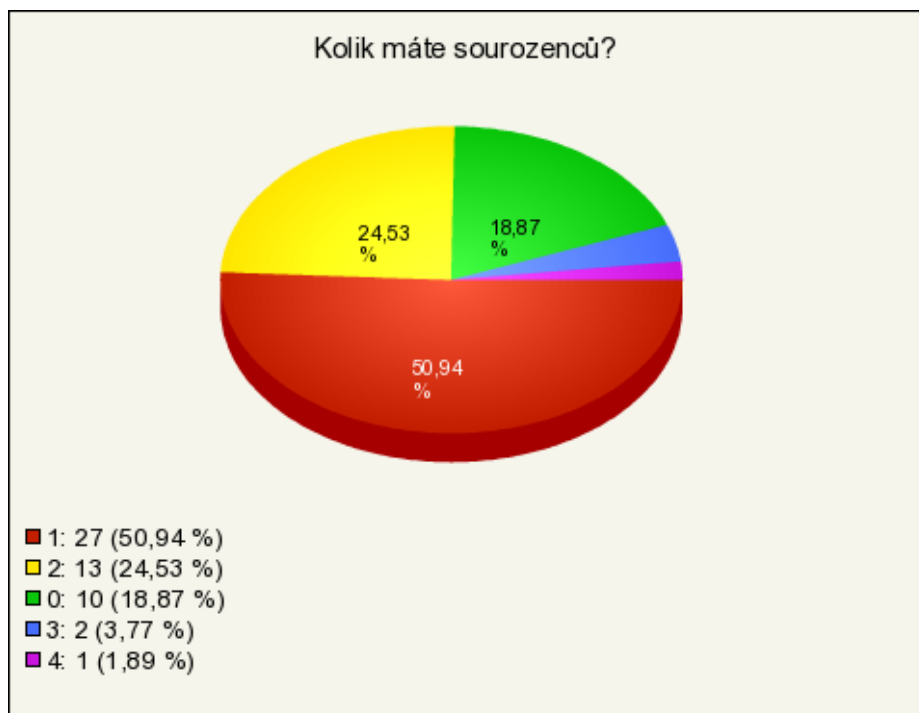
5.2 DC 1 : Zjistit představy mladých lidí ve věku 11-22 let o jejich budoucím partnerském a rodičovském životě v souvislosti s transgeneračním působením orientační rodiny

K zodpovězení prvního dílčího cíle byly použity tazatelské otázky č. 5, 6, 7, 8, 10 a 11. Úkolem těchto tazatelských otázek bylo zjistit, jaké jsou představy mladých lidí o jejich budoucí rodinné životní dráze a to v návaznosti na jejich původní rodinu. Zaměřovala jsem se především na to, zda chtějí mít děti, případně kolik a jak si představují svůj párový či nepárový život.

Otázka č. 5: Kolik máte sourozenců?

Pátá položka dotazníku sledovala, kolik sourozenců mají oslovení respondenti. Nejčastější odpovědí byl jeden sourozenec, takto odpovědělo 50,94 % účastníků výzkumu. Druhou nejčastější odpovědí byli dva sourozenci s 24,53 % responsí. Dalších 18,87 %

dotazovaných uvedlo, že nemá žádného sourozence. Odpovědi, že mají tři a čtyři sourozence, pak nepřekročily 5 % (3,77 % a 1,89 %).

*Graf 5: Počet sourozenců respondentů
Zdroj: vlastní výzkum*

Otázka č. 6: Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců?

V otázce spokojenosti respondentů vyjádřili ve většině případů kladné stanovisko. 64,15 % respondentů se cítilo být s počtem spokojeno a 16,98 % dotazovaných vyjádřilo názor, že jsou spíše spokojeni. Jako spíše nespokojeno se definuje 9,43 % dotazovaných a pouze 3,77 %, jako nespokojeno. Pro variantu nevím se rozhodlo 5,66 % dotazovaných.

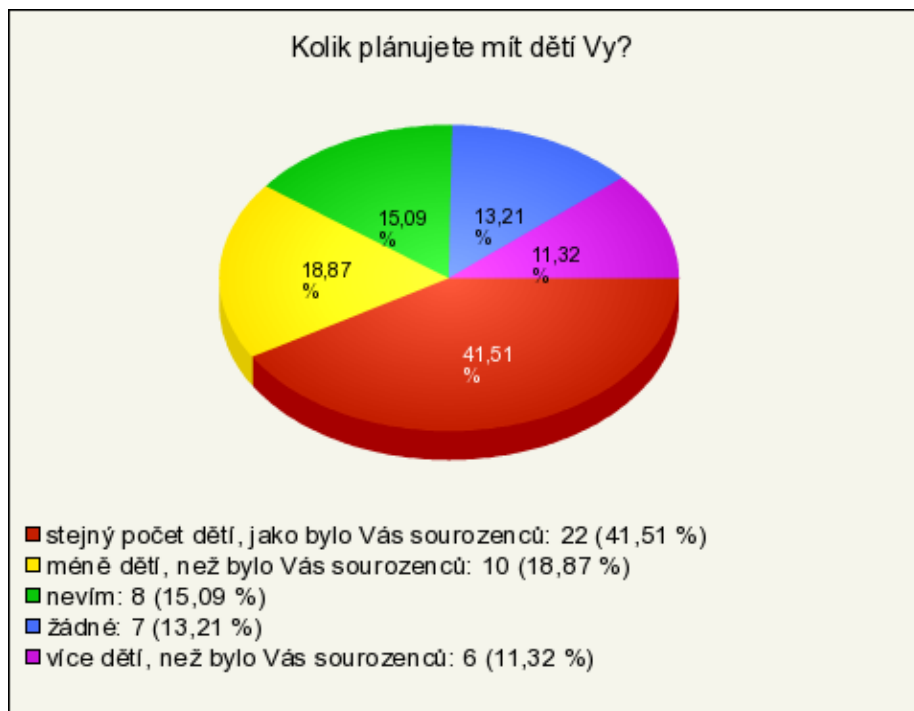

Graf 6: Spokojenost respondentů s počtem sourozenců

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 7: Kolik plánujete mít dětí Vy?

Nejzastoupenější odpovědí byla v tomto případě varianta, kdy respondenti plánují stejný počet dětí, jaký byl jich, jako sourozenců. Tuto variantu zvolila necelá polovina, přesněji 41,51 % dotazovaných. Další odpovědi se již v počtu procent nijak dramaticky neměnily a pohybovaly se v rozmezí do 10 % rozdílného počtu responsí. 18,87 % plánuje menší počet dětí, 15,09 % neví, 13,21 % oslovených dětí neplánuje a větší počet dětí má v plánu 11,32 % účastníků výzkumu.

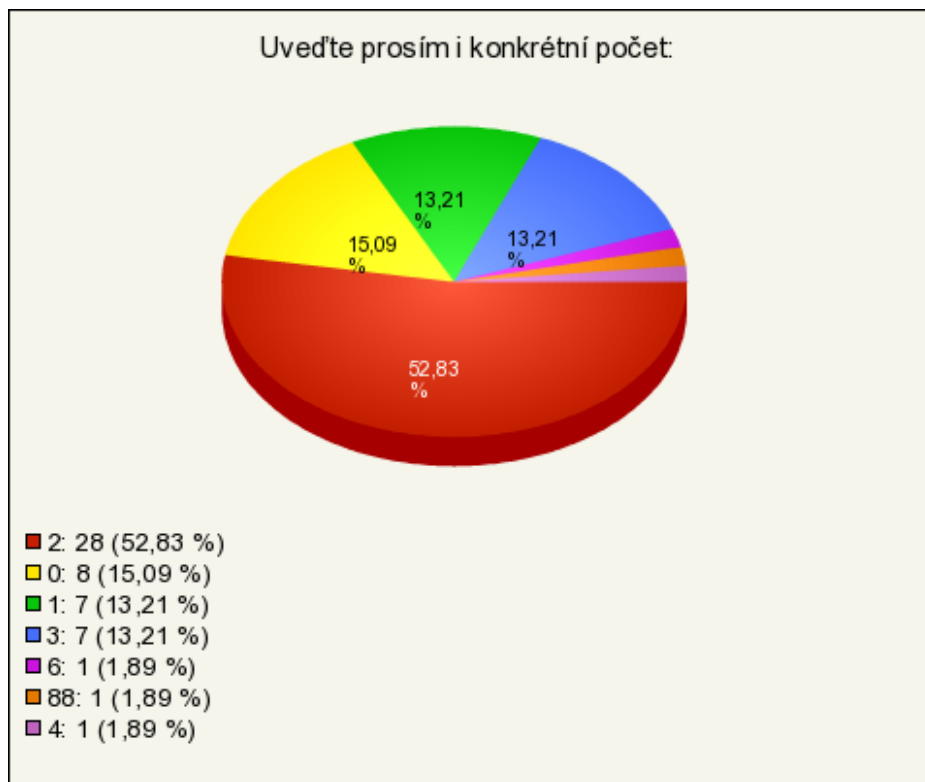
Graf 7: Plánovaný počet dětí

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 8: Uveďte prosím i konkrétní počet:

Tuto položku, resp. odpovědi na tuto otázku považují z pohledu teoretické části práce za velmi zajímavou. Připomeňme, že v ní zazněly úvahy nad směřováním dnešní rodiny. Mezi vlivy individualizačních procesů byly zmíněny i tlaky směrem k nízkému počtu dětí, či až bezdětnosti. Odpovědi na plánovaný počet dětí by alespoň hypoteticky mohly nastínit, jakým směrem by se otázka „pořizování si dětí“ mohla teoreticky ubírat.

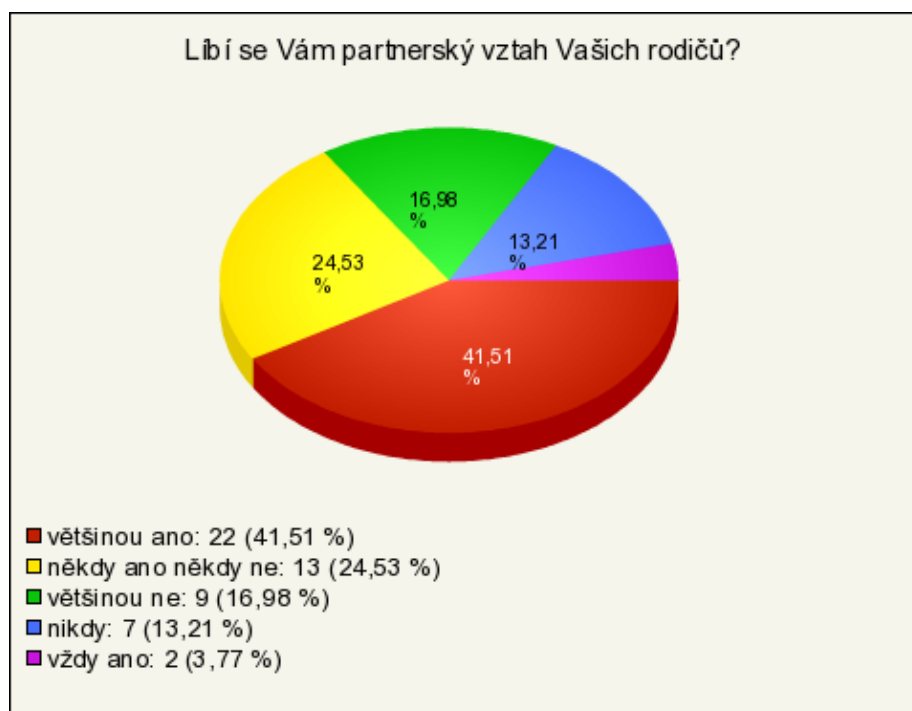
52,83 %, tedy cca polovina oslovených respondentů, plánuje dva potomky. Bezdětnost plánuje 15,08 % dotazovaných. Jedno dítě, stejně jako tři děti zamýšlí shodný počet respondentů, a to 13,21 %. Další shodné procentuální zastoupení získaly odpovědi čtyři a šest dětí, tyto získaly 1,89 % responsí. Jedna dotazovaná osoba odpověděla, pravděpodobně z recese, že plánuje dětí 88.

Graf 8: Numericky vyjádřený počet plánovaných dětí
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 10: Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?

Otázka směřovaná na názor respondentů na vztah mezi jejich rodiči byla zodpovězena následovně: 41,51 % dotazovaných vyslovilo názor, že se jim vztah rodičů většinou líbí. Druhou nejpočetnější skupinou, zaujímají téměř čtvrtinu odpovídajících respondentů, přesněji 24,53 %, byla odpověď, že se respondentům vztah rodičů někdy líbí a někdy ne. Většinou se vztah nelíbí 16,98 % zúčastněných a nikdy se nelíbí 13,21 %. Pouhým 3,77 % respondentů se vztah rodičů líbí vždy.

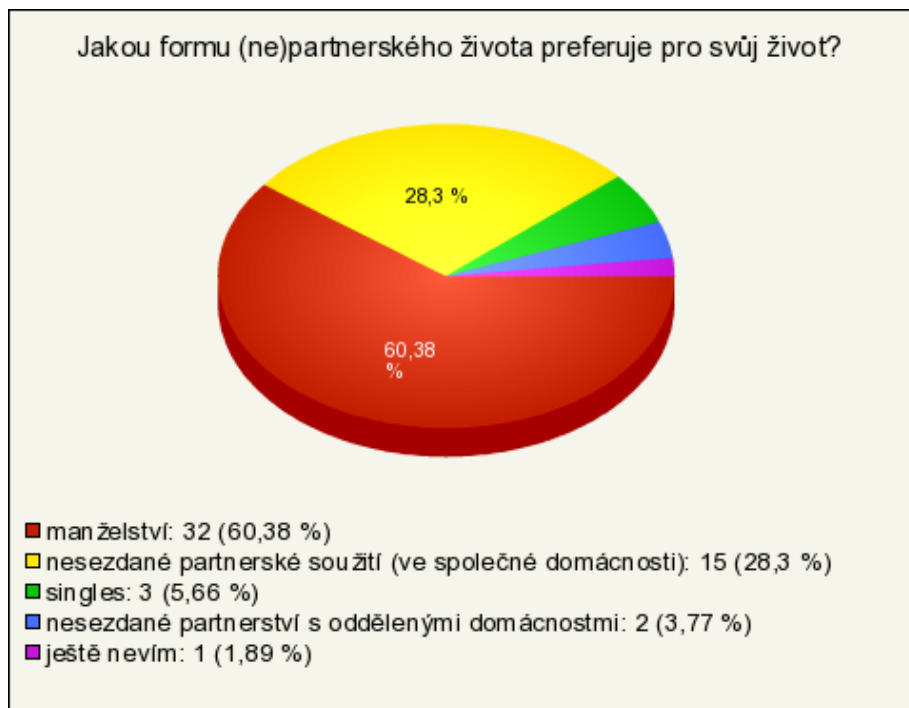
Graf 9: Spokojenost respondentů se vztahem jejich rodičů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 11: Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?

Otázka č. 11 byla další položkou, jejíž vyhodnocení považují za zajímavé z pohledu nástinu možného vývoje rodinných forem v naší společnosti. Výsledky představ respondentů o jejich partnerském i nepartnerském životě vypadají takto: více než polovina, tedy 60,38 % oslovených respondentů preferuje pro vlastní život instituciovanou formu – manželství. Tento výsledek potvrdila i otázka č. 12¹⁰, která sloužila i jako otázka kontrolní a dotazovala se přímo, mají-li respondenti v úmyslu uzavřít manželství. Výsledku 28,3 % získala odpověď o záměru žít v nesezdaném soužití v rámci jedné domácnosti. Méně než 5 % získaly varianty: singles života s 5,66 %, nesezdané partnerství s oddělenými domácnostmi s četností 3,77 %. Jediný respondent představující 1,89 % zvolil možnost vyplnění vlastní odpovědi, nicméně tuto pro definici vlastní specifické preference formy vztahu nevyužil a uvedl „ještě nevím“.

¹⁰ Viz dále v textu vyhodnocení otázky č. 12

Graf 10: Preference forem partnerského života

Zdroj: vlastní výzkum

H 1 : Děti, které nebyly spokojené s počtem svých sourozenců, častěji plánují jiný počet dětí, než měla rodina, z níž pocházejí.

Pro ověření první hypotézy byla použita otázka č. 6: „Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců?“ a její výsledky byly konfrontovány s otázkou č. 7: „Kolik plánujete mít dětí Vy?“. Tabulka č. 2 uvádí vize o počtu dětí u respondentů, kteří se vyjadřovali kladně k počtu svých sourozenců. Jako kladná odpověď byla vyhodnocována stanoviska „spokojen(a)“ a „spíše spokojen(a)“. Tabulka číslo tři znázorňuje odpovědi respondentů s negativním stanoviskem - „nespokojen(a)“ a „spíše nespokojen(a)“.

Tab. 2 Plány o počtu dětí pozitivně se vyjadřujících respondentů k počtu sourozenců

Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců	spokojeni a spíše spokojeni	43	100,00%
Kolik plánujete mít dětí Vy?	stejný počet dětí	22	51,16%
	jiný počet dětí (méně, více, žádné)	16	37,21%
	nevím	5	11,63%

Tab. 3 Plány o počtu dětí negativně se vyjadřujících respondentů k počtu sourozenců

Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců	nespokojeni a spíše nespokojeni	7	100,00%
Kolik plánujete mít dětí Vy?	stejný počet dětí	0	0,00%
	jiný počet dětí (méně, více, žádné)	6	85,71%
	Nevím	1	14,29%

Tab. 4 Plány o počtu dětí respondentů, kteří nevědí, zda byli spokojeni s počtem sourozenců

Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců	nevím	3	100,00%
Kolik plánujete mít dětí Vy?	stejný počet dětí	0	0,00%
	jiný počet dětí (méně, více, žádné)	1	33,33%
	nevím	2	66,67%

Hypotéza číslo jedna se potvrdila. Respondenti, kteří nebyli spokojeni s počtem svých sourozenců, skutečně plánují v 85,71 % jiný počet dětí, než z kolika sami pocházejí. Oproti tomu dotazovaní vyjadřující spokojenost mají v plánu odlišný počet dětí pouze v 37,21 %.

H 2 : Děti, které hodnotí pozitivně partnerský vztah svých rodičů, častěji preferují partnerské formy soužití (manželství, kohabítace) než děti, které jej hodnotí negativně.

Hypotéza číslo 2 byla ověřována otázkou č. 10: „Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?“ a otázkou číslo 11 dotazující se na preference respondentů v otázce partnerství pro svůj vlastní život. Tabulka č. 5 znázorňuje odpovědi respondentů, kterým se vztah jejich rodičů líbí („vždy“ či „většinou ano“), tabulka č. 6 pak naopak vyjadřuje názory respondentů, kterým se vztah jejich rodičů nelíbí nikdy či většinou.

Tab. 5 Preference (ne)partnerské podoby života respondentů pozitivně hodnotících vztah svých rodičů

Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?	vždy ano a většinou ano	24	100,00%
Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?	manželství, kohabítace	21	87,50%
	singles, oddělené domácnosti	3	12,50%
	Jiné	0	0,00%

Tab. 6 Preference (ne)partnerské podoby života respondentů negativně hodnotících vztah svých rodičů

Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?	nikdy a většinou ne	16	100,00%
Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?	manželství, kohabitace	14	87,50%
	singles, oddělené domácnosti	1	6,25%
	jiné	1	6,25%

Tab. 7 Preference (ne)partnerské podoby života respondentů, kterým se vztah jejich rodičů někdy líbí a někdy ne

Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?	někdy ano, někdy ne	13	100,00%
Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?	manželství, kohabitace	12	92,31%
	singles, oddělené domácnosti	1	7,69%
	jiné	0	0,00%

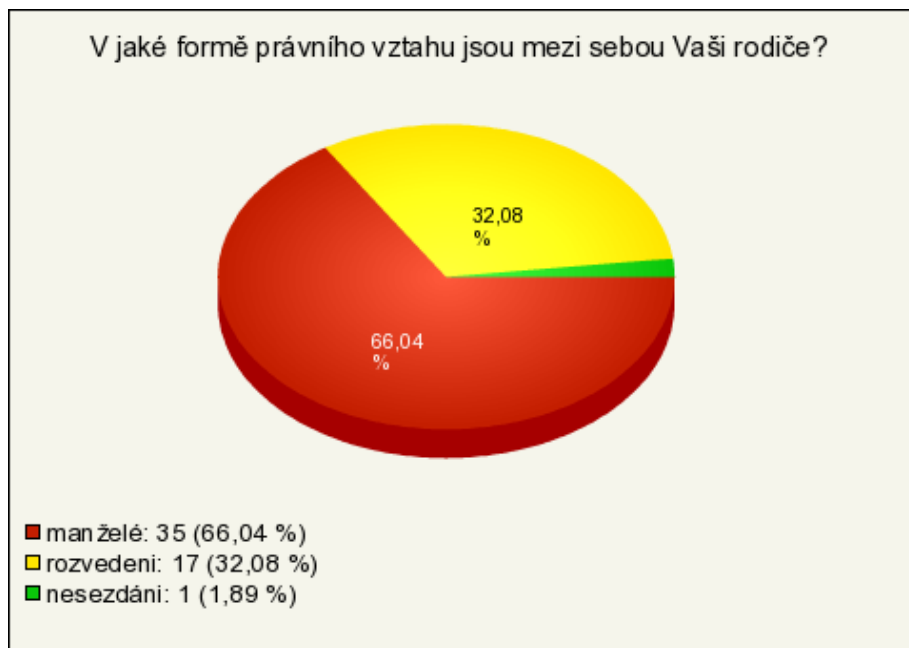
Výsledek ověřování hypotézy byl pro mě velmi překvapující. Skupina pozitivně i negativně hodnotících vztah svých rodičů dosáhla procentuální shody, a to 87,50 %. Ještě vyššího výsledku 92,31 % dosáhla skupina respondentů, kterým se vztah jejich rodičů někdy líbí a někdy ne. Hypotéza, že: „Děti, které hodnotí pozitivně partnerský vztah svých rodičů, častěji preferují partnerské formy soužití (manželství, kohabitace) než děti, které jej hodnotí negativně.“ se tedy nepotvrdila.

5.3 DC 2 : Zjistit postoje mladých lidí ve věku 11-22 let k otázce manželství a rozvodu v souvislosti vlivu orientační rodiny

Tento druhý dílčí cíl byl zaměřen na zjištění, zda zážitek rozvodu rodičů více vytváří v mladých lidech liberálnější přístup k rozvodu a zda odrazuje od záměru uzavírat vlastní manželství. Pro tento záměr byly využity dotazníkové položky 9, 11 a 12.

Otázka č. 9: V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?

Takřka dvě třetiny rodičů oslovených respondentů jsou spolu v manželském svazku, to je 66,04 %. Necelá třetina, a to 32,08 % dotazovaných prošlo zkušeností rozvodu rodičů. Rodiče jednoho respondenta nebyli sezdáni. Z výsledků je více než patrný trend uzavírání manželství u generace rodičů oslovené cílové skupiny výzkumu.

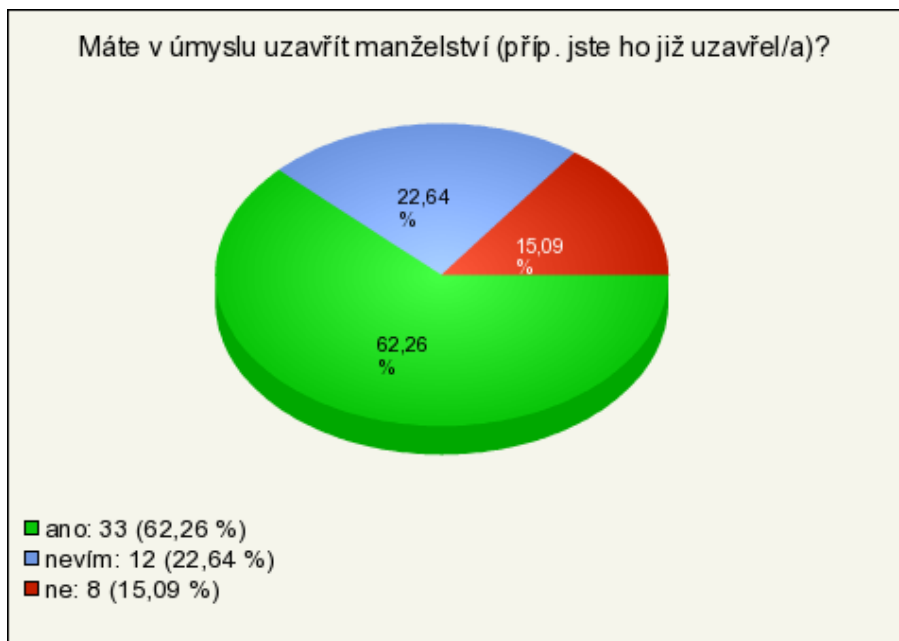

Graf 11: Rozložení právního vztahu rodičů respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 12: Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?

Tato otázka více méně ověřila preference sledované již v otázce č. 11, kdy záměr uzavřít manželství uvedlo 32 dotazovaných. U této jinak koncipované otázky se pro manželství vyslovilo o jednoho respondenta více – 33 respondentů, kteří představují 62,26 %. Rozhodnutí neuzavírat manželství vyjádřilo 15,09 %, a jak se ukazuje, poměrně významná část dotazovaných „neví“ – pro tuto variantu odpovědi se rozhodlo 22,64 % oslovených respondentů.

Graf 12: Záměr uzavřít manželství

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 13: Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství?

Poslední výzkumná otázka zkoumala postoj k eventualitě rozvodu. Negativně se k možnosti rozvodu staví něco málo přes polovinu dotazovaných, tedy 52,83 %. Jako nepřijatelnou tuto možnost označilo 15,09 % a jako spíše nepřijatelnou 37,74 % respondentů. Že neví, odpovědělo 18,87 % účastníků výzkumu. Pozitivně se k rozvodu staví 28,3 % oslovených, z čehož 20,75 % označilo rozvod jako přijatelný a 7,55 % jako spíše přijatelný. Zdá se, že dnešní mladí lidé opravdu přistupují k manželství, jako ke značně průchozí instituci.

Graf 13: Postoje k otázce rozvodu

Zdroj: vlastní výzkum

H 3 : Pro děti, jejichž rodiče se nerozvedli, je eventualita rozvodu méně přijatelná než pro děti z rozvedených rodin.

Otázka č. 9 zkoumala, zda oslovení respondenti prošli zkušeností rozvodu a konfrontovala tento prožitek s postojem k rozvodu. Stanovisko k přijatelnosti vlastního rozvodu zkoumala třináctá otázka. Tabulka číslo 8 demonstruje názor k otázce rozvodu u respondentů, jejichž rodiče se nerozvedli (jsou buď manželé, nebo nebyli sezdáni). 9. tabulka reprezentuje postoje dotazovaných z rozvedených manželství.

Tab. 8 Stanovisko k rozvodu u respondentů, kteří neprošli zážitkem rozvodu rodičů

V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?	manželé a nesezdáni	36	100,00%
Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu?	přijatelná a spíše přijatelná	11	30,56%
	nepřijatelná, spíše nepřijatelná	18	50,00%
	Nevím	7	19,44%

Tab. 9 Stanovisko k rozvodu u respondentů, kteří prošli zážitkem rozvodu rodičů

V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?	rozvedeni	17	100,00%
Nakolik je pro Vás přijatelná	přijatelná a spíše přijatelná	4	23,53%

možnost rozvodu?	nepřijatelná, spíše nepřijatelná	10	58,82%
	nevím	3	17,65%

Hypotéza „Pro děti, jejichž rodiče se nerozvedli, je eventualita rozvodu méně přijatelná než pro děti z rozvedených rodin.“ se nepotvrdila. Pro respondenty z rozvedených manželství je přijatelná možnost jejich vlastního rozvodu v 23,53 % oproti 30,56 % respondentů z nerozvedených vztahů. Zdá se, že u výzkumného vzorku zapůsobil rozvod spíše jako mírná psychická bariéra, nikoliv jako činitel vytvářející k němu benevolentnější přístup.

H 4 : Děti z rozvedených rodin mají méně často v úmyslu uzavírat manželství než děti, které nejsou poznamenány zkušeností rozvodu.

Pro potřeby testování této hypotézy byl pozorován záměr uzavřít manželství, který sledovala otázka číslo 12. Zjištěné výsledky byly porovnávány s hlediskem, zda dotyční respondenti zažili rozvod svých rodičů, což monitorovala otázka číslo 9. Tabulka č. 10 vyjadřuje úmysl uzavřít manželství u dotazovaných, jejichž rodiče se nerozvedli – tedy jsou buď manželé stále, nebo nebyli sezdáni. Následující tabulka číslo 11 uvádí výsledky šetření u respondentů s rozvedenými rodiči.

Tab. 10 Záměr uzavřít manželství u dětí, které neprošli zážitkem rozvodu rodičů

V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?	manželé a nesezdáni	36	100,00%
Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?	ano	25	69,44%
	ne	6	16,67%
	nevím	5	13,89%

Tab. 11 Záměr uzavřít manželství u dětí, které prošli zážitkem rozvodu rodičů

V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?	rozvedeni	17	100,00%
Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?	ano	8	47,06%
	ne	2	11,76%
	nevím	7	41,18%

Výsledky ověřování této hypotézy ukázaly zajímavý fakt. Pokud bychom se omezili na porovnávání kladného stanoviska k úmyslu uzavřít manželství, bylo by možné hovořit o potvrzení hypotézy. U dětí rozvedených rodičů sledujeme úmysl uzavřít manželství u 47,06

% oproti 69,44 % u dětí, jejichž rodiče neabsolvovali rozvod. V čem ale rozvedenost rodičů hraje dle zjištěných dat ještě větší roli, je u odpovědi „nevím“. Rozdíl ve vyjádření respondentů, že nevědí, zda mají v úmyslu uzavřít manželství, byl 27,29 %.

Shrnutí praktické části

- Podle identifikačních otázek v úvodu dotazníku převažovaly ve výzkumu ženy. Nejčastěji zastoupenou věkovou kategorií byli respondenti ve věku 19-22 let. Většina dotazovaných se označila jako nevěřící. V otázce bydliště respondentů bylo zastoupení respondentů nejvyrovnanější (do 6 % rozdílu responsí).
- Část výzkumu směřovaná na představy mladých lidí o jejich budoucím (ne)partnerském rodinném životě odhalila, že respondenti pro svůj budoucí život nejčastěji preferují manželství. Partnerské formy soužití (manželství, nesezdané soužití) jednoznačně v odpovědích dominovaly. V záležitosti rodičovství dotazovaní nejčastěji uvedli, že pánují mít děti, a to konkrétně děti dvě. Výzkum dále sledoval benevolenci postoje k rozvodu - zde respondenti nejčastěji volili možnost, že je pro ně tato eventualita spíše nepřijatelná.
- Odpovědi byly také konfrontovány s vytvořenými hypotézami, které reflektovaly možné mezigenerační vlivy. Výzkum ukázal následující: mladí lidé, kteří byli spokojeni s počtem dětí v rodině, plánují jejich stejný počet. Spojitost kladného názoru na vztah rodičů s častějším záměrem žít v partnerské formě soužití (manželství, kohabitanace) se nepodařilo prokázat. Z výzkumu vyplynulo, že respondenti z rozvedených manželství mají méně benevolentní přístup k otázce rozvodu, než je tomu u skupiny bez zkušenosti rozvodu rodičů. U záměru uzavřít manželství byl vysledován významný vliv rozvodu na nejistotu respondentů.

Závěr

Rodina jako průchozí instituce, takový název nesla práce, v jejímž závěru se nyní ocitáme. Hlavním cílem mé práce bylo charakterizovat proměny rodinného života ve vazbě na postupující individualizaci společnosti. Tento cíl byl naplňován skrze teoretickou část, praktická část posléze navázala na téma dále.

Aby bylo možné transformaci rodiny v kontextu proměny společnosti nastínit, bylo nejdříve nutné ozřejmit stěžejní pojmy. Tento dílčí cíl naplnila první kapitola teoretického oddílu. Definičně byly vymezeny tyto pojmy: rodina, krize, instituce a individualizace. Zatímco, představit si, co se skrývá pod pojmem „rodina“, není asi pro většinu z nás nikterak složité, u „individualizace“ již možná mnoho z nás znejistí. Považovala jsem tedy za vhodné obeznámit s tímto fenoménem čtenáře blíže. Mým záměrem bylo přiblížit proces individualizace, a s ním spojené transformační tendence srozumitelně i čtenáři, který se s tímto pojmem doposud nesešel. Nejprve byl čtenáři poskytnut vhled do historických kořenů toho procesu, následně se už pozornost přesunula k naplnění cíle – charakteristice proměn v kontextu postupující individualizace. Vzpomeňme, že individualizace může být chápána jako: *transformace struktur společnosti a jejich institucí i vztahu individua vůči společnosti*. Vhled do proměn a transformačních důsledků se dotýkal tedy nejen rodiny, ale také i dopadů pro jedince a celou společnost.

Na rodinu jako takovou jsem se hlouběji zaměřila ve třetí kapitole. Zde jsou prezentovány konkrétní podoby její proměny. Domnívám se, že u transformace rodiny se nelze omezit čistě na tu, která souvisí s „novodobou“ individualizací. V práci jsem proto alespoň stručně nastínila širší historický vývoj rodiny. Skrze tento nástin se dostávám až k její postmoderní, individualizací hojně „poznámenané“ podobě. Závěr této podkapitoly jsem věnovala zamyšlení, zda rodina stále platí za konstantu společnosti, či nikoliv.

V rámci komplexního pohledu na rodinnou problematiku jsem cítila potřebu nahlédnout na rodinu také z teoretického hlediska ve smyslu jejího možného členění dle různých sledovaných aspektů. Jedním z přibližovaných hledisek byla i funkčnost rodiny. S funkčností rodiny pochopitelně souvisí i jednotlivé funkce jako takové. Pozornost jsem věnovala i jejich transformaci pod vlivem individualizace. Následující podkapitola se zaměřovala na klesající stabilitu rodiny, na její flexibilizaci a také její alternativy. Blíže jsem čtenáře obeznámila s pojmem (zároveň i názvem práce) *průchozí instituce*. Hovoříme-li o křehkosti a „průchodnosti“ dnešní rodiny, nelze se nepozastavit u problematiky rozvodu. Tématika rozvodu by byla jistě na samostatné téma bakalářské práce. Nahlížela jsem na ni

z pohledu možných dopadů na děti, jejich životní dráhy a vlivů transgeneračních přenosů. Některé zde zmiňované aspekty se pro mě staly inspirativními pro realizaci výzkumného šetření. Teoretickou část jsem zakončila pojednáním o perspektivě instituce manželství. Domnívám se, že hlavní cíl teoretické části i cíle dílčí se podařilo naplnit, dále tedy práce směřovala k dosažení cíle výzkumného.

Výzkumná část byla pro mě velmi zajímavou tvorbou. Cílem této části bylo zjistit představy mladých lidí o jejich budoucím rodinném či nerodinném životě a zjistit jejich postoje k otázce manželství a rozvodu. Výzkum jsem také zaměřila na transgenerační působení orientační rodiny v těchto směrech. Mým záměrem bylo zkoumat větší výzkumný vzorek, proto jsem zvolila kvantitativní výzkumnou strategii. Pro sběr dat bylo použito anonymní dotazníkové šetření, které probíhalo elektronicky. Přestože vytvoření dotazníku nebylo pro tuto problematiku lehkým úkolem, z mého pohledu se kvantitativní výzkumná strategie pro toto šetření osvědčila. Vzorek dotazovaných byl dostatečně početný a rozmanitý. Anonymita respondentů současně umožnila jejich autentická vyjádření i v privátních otázkách.

Výsledky výzkumu, které dle mého názoru hovoří ve prospěch manželské rodiny, mě příjemně překvapily a vnímám je jako velkou naději pro její další zachování. I v dnešní době preferuje více jak polovina oslovených respondentů život v manželství. Dotazovaní mají převážně v plánu stát se i rodiči - nejčastěji pak plánují mít dvě děti. Zdá se, že pro dnešní dospívající a mladé dospělé není rodina ani manželství mrtvými či přežitými institucemi.

Domnívám se, že práce by mohla být využita pro sociální práci s rodinou, neboť rozkrývá vize dnešní mladé generace, které by mohly být dále prakticky využitelné pro rozvíjení dovedností a kompetencí kvalitního fungování rodiny.

V případě, že by nebyl výzkum realizován anonymně, považovala bych za velmi zajímavé, oslovit tytéž respondenty s časovým odstupem a konfrontovat jejich aktuální postoje a představy s následnou realitou. Z výsledných dat bych ráda zmínila fakt, že mnou realizovaný výzkum nepotvrdil hypotézu, že zážitek rozvodu rodičů by měl vytvářet benevolentnější postoj k rozvodu. Připomeňme, že o tomto fenoménu jsem hovořila v teoretické části. Dle mých výsledků výzkumu však rozvod rodičů významně podporuje nejistotu respondentů, zda vůbec manželství uzavírat. I zde by bylo tedy velmi zajímavé výzkum zopakovat s odstupem času, nakolik by teoretický vědomý postoj korespondoval s realitou. Realita sama konec konců ukáže nejen skutečný budoucí život nejen „našich“ respondentů, ale i další vývoj instituce rodiny globálně. Doufejme, že se bude jednat o vývoj pro budoucí generace pozitivní.

Seznam studijních zdrojů

- AMATO, P. R. *Explaining the Intergenerational Transmission of Divorce: Journal of Marriage and the Family*. 1996. 58 (3). In: ŠŤASTNÁ, A. *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*, Mladá fronta, Praha 2002. ISBN 80-204-0966-1.
- BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, U. *Vynalézání politik: k teorii reflexivní modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-64-9.
- BOOTH, A., JOHNSON, D. R., WHITE, L. K., EDWARDS, J. N. Predicting Divorce and Permanent Separation. *Journal of Family Issues*, vol. 6, issue 3. In: ŠŤASTNÁ, A. *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- BRTNÍKOVÁ, M., ŠEDIVÝ, V. *Moderní láska a sexualita, manželství a rodina*. Praha: 1985.
- DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-136-1.
- DUNOVSKÝ, J. Dotazník funkčnosti rodiny. In: LOVASOVÁ, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-239-5640-X.
- DURKHEIM, É. *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris: Les Presses universitaires de France, 1893. In: MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. *Základy sociologie*, sv. 8. ISBN 80-864-2905-9.
- FIALOVÁ, L. Charakter demografické reprodukce před demografickou revolucí. Fialová, L. In: *Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje*. Praha: Český statistický ústav 46, č. 4, 2004. s. 234-237.
- FROMM, E. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 8020602909.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- GEIBLER, R. *Die Sozialstruktur Deutschlands*, 3. doplněné vydání. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2002. ISBN 3-89331-460-1. In: FORMANOVÁ, L. *Fenomén singles v České republice*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Marián Halás.
- GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7203-124-4.

- GOODE, W. J. *World changes in divorce patterns*. New Haven: Yale University Press, 1993. ISBN 03-000-5537-4. In: MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. *Základy sociologie*, sv. 8. ISBN 80-864-2905-9.
- HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- CHERLIN, A. J., *Going to extremes: family structure, children's well-being, and social science*. 1999. *Demography*, 36 (4). In: ŠŤASTNÁ, A. *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- JANDOUREK, J.: *Úvod do sociologie*, Portál, Praha 2009. ISBN 978-80-7367-644-5.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833.
- KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 8086429415.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-25-7.
- KRAMULOVÁ, D., 2008. Rodiče a jejich mamahotely. *Psychologie Dnes*, 4. Praha: Send, 2008.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KUTNOHORSKÁ, J. *Výzkum v ošetrovatelství*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-802-4727-134.
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. aj. *Velký sociologický slovník*. 1. a 2. svazek. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 808642958X.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, *Základy sociologie*, sv. 8. ISBN 80-864-2905-9.
- Národní zpráva o rodině 2004. MPSV ČR 2004

- PETŘÍČKOVÁ, L. *Ambulantní podpora rodiny*. Plzeň: Nadace Sirius, 2011.
- PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. PRAHA: ACADEMIA, 1998. ISBN 80-200-0607-9
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- SAFILIOS-ROTHSCHILD, C. *Love, sex, and sex roles*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, c1977, xiii. ISBN 01-354-0930-6. In: MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. *Základy sociologie*, sv. 8. ISBN 80-864-2905-9.
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- SIMMEL, G. *Philosophie des Geldes*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1900, 2nd edn 1907 [*The Philosophy of Money*]. In: MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. *Základy sociologie*, sv. 8. ISBN 80-864-2905-9.
- SMOLOVÁ, K. *Zelené vdovy jako fenomén současné společnosti*. 2009, Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Jana Duffková, CSc.
- ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *KRIZE Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0888-4.
- ŠŤASTNÁ, A. *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- ŠŤASTNÁ, A. *Vliv rozvodu rodičů na partnerské vztahy dětí na příkladu České republiky*. Praha, 2004. Magisterská práce. PŘF UK.
- TRÁVNÍČKOVÁ, Z. *Manželky a milenky: legitimní a alternativní svazky v západní společnosti?*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.
- VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portal, 2002. ISBN 80-7178-696-9.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.
- WALLERSTEIN, J., LEWIS, J., BLAKESLEE, S. *The unexpected legacy of divorce: a 25 year landmark study*. London: Fusion, 2002. *Demography*, 36 (4). ISBN 978-190-1250-947. Dle: ŠŤASTNÁ, A. *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-733-0082-6.
- ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A. *Podpora rodiny*, Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9.

Seznam elektronických zdrojů

- HVÍŽDALA, K. Mamahotel. [online]. 2007 [cit. 2013-11-15]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/367707
- MAŘÍKOVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. Nestabilita partnerských soužití: rozpady kohabitací a rozvody manželství. [online]. 2011, č. 11 [cit. 2014-04-18]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=482&lst=116>
- LIBROVÁ, H. Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. [online]. 2010 [cit. 2014-02-17]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d5ffaea654d32cc40f303ed006d9f8aab9c7d244_LIBROVASc2010-1.pdf
- Rozvodovost: Obecně. *Demografie: Gemografický informační portál* [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_rozvod_obecne=&PHPSESSID=80a8bad86e11f0180b675031dad3b7f5
- Rozvodovost. *Český statistický úřad* [online]. 2013 [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- STEIN, P. J. *Single Life: Unmarried Adults in Social Context*, St. Martin's Press, New York, 1981. In: TOMÁŠEK, M. *Gender, rovné příležitosti: bulletin týmu Gender & sociologie* [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003 [cit. 2014-04-19]. ISSN 1213-0028. Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/4c23dbd59ab14341c2c1ab752582c06851813171_rocnik04-3-4-2003.pdf
- Vztahy mezi druhem a družkou. *Epravo.cz* [online]. 2001 [cit. 2013-11-15], Dostupné na <http://www.epravo.cz/top/clanky/vztahy-mezi-druhem-a-druzkou-7302.html>.
- Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012, Občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 22. 3. 2012, částka 33. PDF online. ISSN 1211-1244 (dále jen OZ) § 22. Dostupné na Portálu veřejné správy ČR

Seznam grafů

- Graf 1: Rozložení pohlaví respondentů
- Graf 2: Rozložení věku respondentů
- Graf 3: Rozložení respondentů dle otázky víry
- Graf 4: Rozložení respondentů dle bydliště

- Graf 5: Počet sourozenců respondentů
- Graf 6: Spokojenost respondentů s počtem sourozenců
- Graf 7: Plánovaný počet dětí
- Graf 8: Numericky vyjádřený počet plánovaných dětí
- Graf 9: Spokojenost respondentů se vztahem jejich rodičů
- Graf 10: Preference forem partnerského života
- Graf 11: Rozložení právního vztahu rodičů respondentů
- Graf 12: Záměr uzavřít manželství
- Graf 13: Postoje k otázce rozvodu
- Graf 14: Roční počet rozvodů v ČR
- Graf 15: Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960

Seznam tabulek

- Tabulka 1: Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek
- Tabulka 2: Plány o počtu dětí pozitivně se vyjadřujících respondentů k počtu sourozenců
- Tabulka 3: Plány o počtu dětí negativně se vyjadřujících respondentů k počtu sourozenců
- Tabulka 4: Plány o počtu dětí respondentů, kteří nevědí, zda byli spokojeni s počtem sourozenců
- Tabulka 5: Preference (ne)partnerské podoby života respondentů pozitivně hodnotících vztah svých rodičů
- Tabulka 6: Preference (ne)partnerské podoby života respondentů negativně hodnotících vztah svých rodičů
- Tabulka 7: Preference (ne)partnerské podoby života respondentů, kterým se někdy líbí vztah jejich někdy líbí a někdy ne
- Tabulka 8: Stanovisko k rozvodu u respondentů, kteří prošli zážitkem rozvodu rodičů
- Tabulka 9: Stanovisko k rozvodu u respondentů, kteří prošli zážitkem rozvodu rodičů
- Tabulka 10: Záměr uzavřít manželství u dětí, které neprošli zážitkem rozvodu rodičů
- Tabulka 11: Záměr uzavřít manželství u dětí, které prošli zážitkem rozvodu rodičů

- Tabulka 12: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 1
- Tabulka 13: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 2
- Tabulka 14: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 3
- Tabulka 15: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 4
- Tabulka 16: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 5
- Tabulka 17: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 6
- Tabulka 18: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 7
- Tabulka 19: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 8
- Tabulka 20: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 9
- Tabulka 21: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 10
- Tabulka 22: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 11
- Tabulka 23: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 12
- Tabulka 24: Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 13

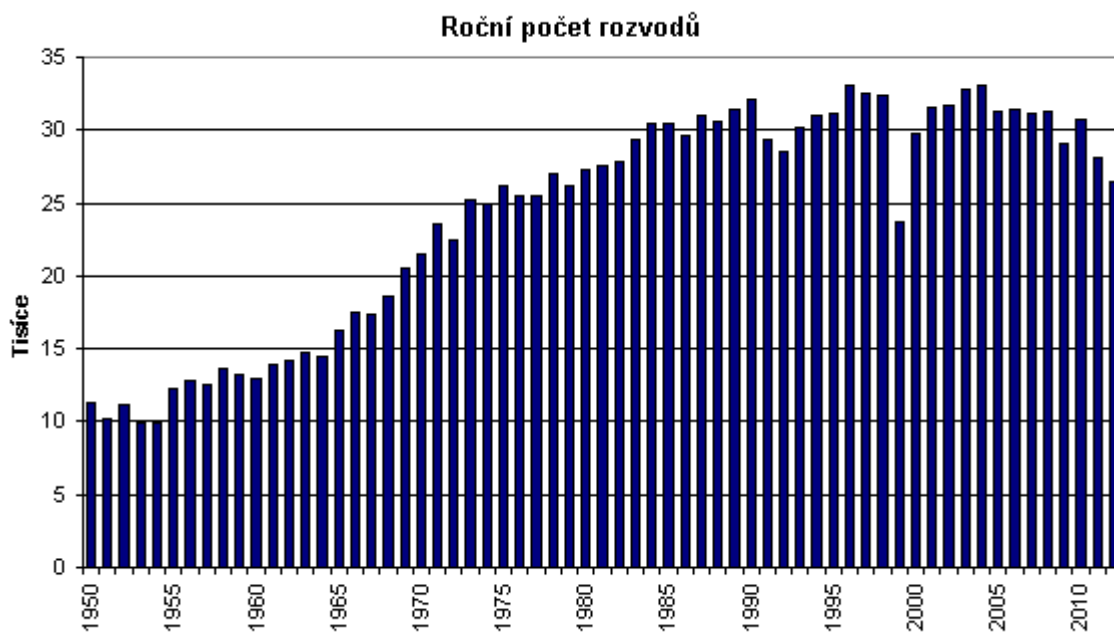
Seznam obrázků

- Obrázek 1: Ukázka vyplněného dotazníku – respondent č. 1
- Obrázek 2: Ukázka vyplněného dotazníku – respondent č. 53

Seznam příloh

- Příloha 1: Roční počet rozvodů v ČR
- Příloha 2: Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960
- Příloha 3: Dotazník
- Příloha 4: Ukázky výstupu vyplněného dotazníku
- Příloha 5: Tabulky výsledků odpovědí na tazatelské otázky

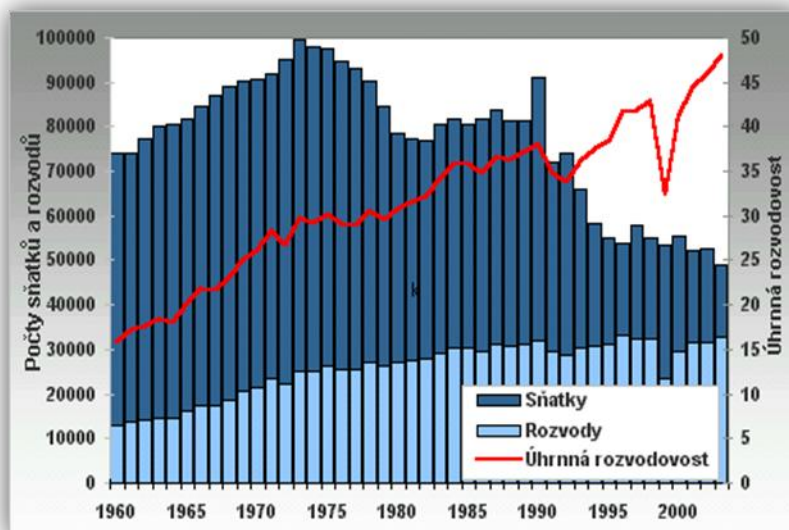
Příloha 1: Roční počet rozvodů v ČR

Graf 14: Roční počet rozvodů v ČR

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

Příloha 2: Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960

Graf 15: Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960

Zdroj: http://www.demografie.info/?cz_rozvodhistorie

Příloha 3: Dotazník

Rodinná problematika

Dobrý den,

vážení respondenti, dovoluji si Vás požádat o vyplnění tohoto krátkého dotazníku.

Tento dotazník je zcela anonymní a získané údaje budou podkladem pro zpracování praktické části bakalářské práce ke studijnímu oboru Sociální práce.

Dotazník je určen respondentům ve věkové kategorii 11-22 let.

Předem Vám děkuji za ochotu a Váš čas, který jste věnoval/a vyplňováním tohoto dotazníku.

1. Jste:

muž žena

2. Kolik je Vám let?

11-14 15-18 19-22

3. Jste věřící?

ANO NE

4. Bydlíte:

v krajském městě ve městě na vesnici

5. Kolik máte sourozenců?

(číslo)

6. Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců?

spokojen(a) spíše spokojen(a) nevím spíše nespokojen(a) nespokojen(a)

7. Kolik plánujete mít dětí Vy?

stejný počet dětí, jako bylo Vás sourozenců více dětí, než bylo Vás sourozenců
 méně dětí, než bylo Vás sourozenců žádné nevím

8. Uved'te prosím i konkrétní počet:

(číslo)

9. V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?

manželé rozvedeni nesezdáni

10. Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?

vždy ano většinou ano někdy ano někdy ne většinou ne nikdy

11. Jakou formu (ne)partnerského života preferuje pro svůj život?

singles nesezdané partnerství s oddělenými domácnostmi nesezdané partnerské soužití (ve společné domácnosti) manželství Jinou formu (uved'te prosím stručně, jakou)

12. Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?

ANO NEVÍM NE

13. Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství?

přijatelná spíše přijatelná nevím spíše nepřijatelná nepřijatelná

Příloha 4: Ukázky výstupu vyplněného dotazníku

#1

Pořadové číslo respondenta: 1

Unikátní ID na Vyplňto.cz: 3272997
Datum a čas vyplnění: 2014-07-17 23:26:52
Délka vyplňování: 00.00:50
Poznámka:

1.) Jste: **žena**
2.) Kolik je Vám let? **19-22**
3.) Jste věřící? **ne**
4.) Bydlíte: **ve městě**
5.) Kolik máte sourozenců? **1**
6.) Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců? **spokojen(a)**
7.) Kolik plánujete mít dětí Vy? **stejný počet dětí, jako bylo Vás sourozenců**
8.) Uveďte prosím i konkrétní počet: **2**
9.) V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče? **manželé**
10.) Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů? **většinou ne**
11.) Jakou formu (ne)partnerského života preferuje pro svůj život? **manželství**
12.) Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)? **ano**
13.) Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství? **nevím**

Obr. 1 Ukázka vyplněného dotazníku – respondent č. 1

Zdroj: vlastní výzkum

#53

Pořadové číslo respondenta: 53

Unikátní ID na Vyplňto.cz: 3281411
Datum a čas vyplnění: 2014-07-30 19:06:50
Délka vyplňování: 00.00:49
Poznámka:

- 1.) Jste: **žena**
- 2.) Kolik je Vám let? **19-22**
- 3.) Jste věřící? **ne**
- 4.) Bydlíte: **ve městě**
- 5.) Kolik máte sourozenců? **1**
- 6.) Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců? **spokojen(a)**
- 7.) Kolik plánujete mít dětí Vy? **žádné**
- 8.) Uveďte prosím i konkrétní počet: **0**
- 9.) V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče? **manželé**
- 10.) Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů? **nikdy**
- 11.) Jakou formu (ne)partnerského života preferuje pro svůj život? **nesezdané partnerské soužití (ve společné domácnosti)**
- 12.) Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)? **ano**
- 13.) Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství? **přijatelná**

Obr. 2 Ukázka vyplněného dotazníku – respondent č. 53

Zdroj: vlastní výzkum

Příloha 5: Tabulky výsledků odpovědí na tazatelské otázky

Tab. 12 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 1

Jste:	absolutní četnost	relativní četnost
žena	35	66,04 %
muž	18	33,96 %

Tab. 13 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 2

Kolik je Vám let?	absolutní četnost	relativní četnost
19-22	44	83,02 %
15-18	6	11,32 %
11-14	3	5,66 %

Tab. 14 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 3

Jste věřící?	absolutní četnost	relativní četnost
ne	39	73,58 %
ano	14	26,42 %

Tab. 15 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 4

Bydlíte:	absolutní četnost	relativní četnost
v krajském městě	20	37,74 %
ve městě	18	33,96 %
na vesnici	15	28,3 %

Tab. 16 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 5

Kolik máte sourozenců?	absolutní četnost	relativní četnost
1	27	50,94 %
2	13	24,53 %
0	10	18,87 %
3	2	3,77 %
4	1	1,89 %

Tab. 17 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 6

Byl(a) jste spokojen(a) s počtem Vašich sourozenců?	absolutní četnost	relativní četnost
spokojen(a)	34	64,15 %
spíše spokojen(a)	9	16,98 %
spíše nespokojen(a)	5	9,43 %
nevím	3	5,66 %
nespokojen(a)	2	3,77 %

Tab. 18 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 7

Kolik plánujete mít dětí Vy?	absolutní četnost	relativní četnost
stejný počet dětí, jako bylo Vás sourozenců	22	41,51 %
méně dětí, než bylo Vás sourozenců	10	18,87 %
nevím	8	15,09 %
žádné	7	13,21 %
více dětí, než bylo Vás sourozenců	6	11,32 %

Tab. 19 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 8

Uveďte prosím i konkrétní počet:	absolutní četnost	relativní četnost
2	28	52,83 %
0	8	15,09 %
1	7	13,21 %
3	7	13,21 %
6	1	1,89 %
88	1	1,89 %
4	1	1,89 %

Tab. 20 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 9

V jaké formě právního vztahu jsou mezi sebou Vaši rodiče?	absolutní četnost	relativní četnost
manželé	35	66,04 %
rozvedeni	17	32,08 %
nesezdáni	1	1,89 %

Tab. 21 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 10

Líbí se Vám partnerský vztah Vašich rodičů?	absolutní četnost	relativní četnost
většinou ano	22	41,51 %
někdy ano někdy ne	13	24,53 %
většinou ne	9	16,98 %
nikdy	7	13,21 %
vždy ano	2	3,77 %

Tab. 22 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 11

Jakou formu (ne)partnerského života preferujete pro svůj život?	absolutní četnost	relativní četnost
manželství	32	60,38 %
nesezdané partnerské soužití (ve společné domácnosti)	15	28,3 %
singles	3	5,66 %
nesezdané partnerství s oddělenými domácnostmi	2	3,77 %
ještě nevím	1	1,89 %

Tab. 23 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 12

Máte v úmyslu uzavřít manželství (příp. jste ho již uzavřel/a)?	absolutní četnost	relativní četnost
ano	33	62,26 %
nevím	12	22,64 %
ne	8	15,09 %

Tab. 24 Odpovědi respondentů – tazatelská otázka č. 13

Nakolik je pro Vás přijatelná možnost rozvodu, pokud byste uzavřel/a manželství?	absolutní četnost	relativní četnost
spíše nepřijatelná	20	37,74 %
přijatelná	11	20,75 %
nevím	10	18,87 %
nepřijatelná	8	15,09 %
spíše přijatelná	4	7,55 %